

Obrana Žepča u Domovinskom ratu

Jurkić, Damir

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:640041>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-09-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

DAMIR JURKIĆ

OBRANA ŽEPČA U DOMOVINSKOM RATU

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODJEL ZA POVIJEST

OBRANA ŽEPČA U DOMOVINSKOM RATU

Diplomski rad

Kandidat: Damir Jurkić

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Sumentor: dr. sc. Mijo Beljo

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1. 1. Tema i metodologija rada	1
1. 2. Izvori i literatura	2
2. RASPAD JUGOSLAVIJE I DEMOKRATSKE PROMJENE	4
2.1. Gospodarska kriza	4
2.2. Nemiri na Kosovu.....	5
2.3. Produbljivanje političke krize – jačanje srpskog nacionalizma.....	6
2.4. Demokratske promjene.....	8
3. ŽEPČE TIJEKOM 1990. I 1991. GODINE	10
4. USTROJ VOJNIH ORGANIZACIJA	13
4.1. Hrvatsko vijeće obrane	13
4.2. Armija Bosne i Hercegovine	14
5. PODRUČJE ŽEPČA TIJEKOM 1992. GODINE.....	16
5.1. Početak sukoba na širem žepačkom prostoru – hrvatska obrana Maglaja	16
5.2. Odnosi Hrvata i Muslimana.....	20
6. ZBIVANJA NA PROSTORU ŽEPČA OD SIJEČNJA DO 24. LIPNJA 1993. GODINE .	22
6.1. Sabor Hrvata žepačkog kraja	22
6. 2. Stanje uoči sukoba	23
7. SV. IVO - NAPAD ARMIJE BIH NA ŽEPČE	26
7. 1. Borbe od 24. do 30. lipnja 1993.	26
7.2. Nastavak borbi u drugoj polovini 1993. godine	30
8. STANJE U ŽEPČU TIJEKOM 1994. GODINE	37
9. SURADNJA HVO-A I VRS-A NA ŽEPAČKOM PODRUČJU	39
10. ZAKLJUČAK	41
11. BIBLIOGRAFIJA	42
11. 1. Internetske baze podataka.....	42

11. 2. Literatura	42
11. 3. Članci.....	43

SAŽETAK

U radu se prikazuju i analiziraju zbivanja na općinskom području Žepča i okolice u razdoblju od 1990. do 1994. godine. Posebna je pozornost usmjerena na borbe između Hrvatskog vijeća obrane (dalje: HVO) i Armije Bosne i Hercegovine (dalje: Armija BiH) koje su započele 24. lipnja 1993. godine. HVO je odbio početne napade Armije BiH, a bitka za Žepče završila je predajom dijela muslimanskih snaga 30. lipnja 1993. godine. Žepački se kraj od tog sukoba našao u potpunom okruženju srpskih s jedne i snaga Armije BiH s druge strane. Borbe su se nastavile i u drugoj polovici 1993. gdje su svi sudionici imali velike gubitke. Pripadnici 111. xp brigade odolijevali su gotovo svim muslimanskim napadima te su u konačnici uspjeli obraniti žepački kraj. Početkom 1994. uglavnom su prestali intenzivniji sukobi između Hrvata i Muslimana na ovima prostorima. Tada je ponovno otvoreno ratište prema Srbima gdje je HVO odigrao veliku ulogu u deblokadi Novog Šehera i Maglaja.

Ključne riječi: Žepče, Hrvatsko vijeće obrane, Armija BiH, 111. xp brigada, bojna *Andrija Tadić*, Ivo Lozančić

1.UVOD

1. 1. Tema i metodologija rada

Tema ovoga rada je *Obrana Žepča u Domovinskom ratu*. Radi se o temi koja je u historiografiji relativno slabo zastupljena, stoga pruža velik broj još uvijek nedostavno odgovorenih istraživačkih pitanja. Glavni je cilj rada prikazati i analizirati tijekom borbi u gradu Žepču te istaknuti važnost obrane ovoga područja za daljnji rasplet ratnih događanja u Bosni i Hercegovini. S obzirom da muslimanski i hrvatski izvori često donose oprečne informacije, jedan je od ciljeva rada utvrditi i tko je zapravo započeo napad na Žepče. Obrađuje se razdoblje od 1990. do 1994. s posebnim naglaskom na borbe koje su se vodile tijekom druge polovine 1993. godine. Rad koristi deskriptivnu i analitičku metodu te bi trebao poslužiti kao podloga za daljnja istraživanja ove teme.

Rad je podijeljen u osam cjelina. Osnovna je namjera prvog dijela rada dati uvid u povijesni kontekst temi, odnosno ukratko opisati proces raspada Jugoslavije i demokratskih promjena. Nakon toga slijedi drugi dio rada, čiji je glavni zadatak iznijeti geografska obilježja Žepča te prikazati demokratske izbore i ostale važne događaje tijekom 1990. i 1991. godine. Središnji dio rada donosi sažet prikaz ustrojstva oružanih snaga na teritoriju Žepča, ali i na razini čitave države. Isto tako, u ovom se dijelu rada predočuju i borbe tijekom 1992. na prostoru Maglaja, Teslića i Tešnja u kojima je sudjelovao žepački HVO. Najveći dio rada bavi se napadom muslimanskih snaga na Žepče 24. lipnja 1993. i borbama koje su se odvijale do kraja iste godine. Također, u kratkim se crtama opisuju i sukobi tijekom 1994. kada je ratište prema Vojski Republike Srpske (VRS) ponovno otvoreno. Posljednja cjelina istražuje pitanje prinudne suradnje Hrvata i Srba na žepačkom prostoru.

Prvo poglavlje, *Raspad Jugoslavije i demokratske promjene*, donosi pregled najvažnijih događaja koji su doveli do rasapa Jugoslavije te sažeto opisuje val demokratskih promjena.

Drugo poglavlje nosi naziv *Stanje u Žepču tijekom 1990. i 1991. godine*, a u njemu se prikazuju geografske značajke Žepča, ustroj vlasti nakon održanih demokratskih izbora te početak priprema za obranu.

Ustroj vojnih organizacija treće je poglavlje ovoga rada i u njemu se na kratak i sažet način opisuju vojne organizacije koje su sudjelovale u borbama za Žepče.

U četvrtom poglavlju *Područje Žepča tijekom 1992. godine* analizira se angažman Hrvatskog vijeća obrane sa sjedištem u Žepču u borbama za Maglaj, Tešanj i Teslić – Komušinu. Nadalje, posljednji dio ovoga poglavlja bavi se međunacionalnim odnosima u Žepču.

Peto poglavlje nazvano *Događanja na prostoru Žepča od siječnja do 24. lipnja 1993. godine* nastoji predočiti stanje u Žepču uoči hrvatsko – muslimanskog sukoba.

Sv. Ivo – napad Armije BiH na Žepče predstavlja šesto poglavlje rada koje prikazuje borbe za Žepče u razdoblju od 24. do 30. lipnja 1993. godine. Prezentiraju se izvori objiju strana, koji su često suprotstavljeni, te se nastoji utvrditi tko je doista započeo napad na Žepče. Također, detaljno se predstavljaju sukobi u Žepču i okolici od početka srpnja pa sve do kraja 1993. godine.

Sedmo poglavlje *Stanje u Žepču tijekom 1994. godine* bavi se posljednjim sukobima Hrvata i Muslimana na ovom prostoru, sklapanjem primirja te ponovnom sukobu sa srpskim snagama.

Osmo, ujedno i posljednje poglavlje, pod nazivom *Suradnja HVO-a i VRS-a na Žepčkom području* nastoji detaljnije razraditi problematiku suradnje Hrvata i Srba u Žepču.

1. 2. Izvori i literatura

Literatura i građa za ovu temu prilično je oskudna, ali se može prikupiti. U historiografiji gotovo da i nema djela koja se bave isključivo ratom u Žepču. Prilikom izrade rada korištena je relevantna i dostupna literatura domaćih i stranih autora. Najveći dio rada bazira se na dokumentima koji su preuzeti iz baza podataka Međunarodnoga kaznenog suda za područje bivše Jugoslavije i Slobodana Praljka.¹

Okosnicu rada čini djelo *Davora Marijana Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Ova nam je knjiga važna jer donosi detaljan pregled borbi za Žepče te daje dobar uvid u hrvatsko – muslimanski rat dajući odgovor na pitanje kako je do njega došlo.

Pero Topić autor je knjiga *Hrvati u bosanskom loncu, Demo(n)kratsko ubijanje tijela i duše te Zločin, ali čiji?*. Navedena su djela vrijedan izvor podataka za sve koji se odluče baviti

¹ Dokumenti korišteni prilikom izrade ovoga rada preuzeti su iz *online* baza podataka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) i Slobodana Praljka. Dokumenti za koje nije navedeno mjesto pohrane nalaze se u osobnom posjedu autora u obliku preslika.

ovom temom jer je Topić, kao ratni novinar, osobno svjedočio događajima u Žepču i bližoj okolici. Nadalje, autor nastoji rasvijetliti događaje u mjestu Kiseljak pored Žepča u kojemu su pripadnici Armije BiH počinili zločin nad hrvatskim stanovništvom.

Djelo Ante Marinčića pod nazivom *Općina Žepče ili ključ za funkcioniranje Federacije Bosne i Hercegovine* podrobno opisuje stanje u Žepču tijekom 1991. i 1992. te izuzetno dobro oslikava političko i vojno organiziranje Hrvata ovih prostora.

Autor Franjo Marić u knjizi *Kronologija žepačkog kraja 1458.-1998* iznosi pregled najvažnijih događaja žepačke povijesti. U djelu se temeljito prikazuju demokratski izbori na prostoru Žepča, kao i ratna događanja u 1992. i 1993. godini.

Osim djela koja donose informacije o ratu u Žepču, vrijedi izdvojiti i Marijanovo *Domovinski rat*, Lučićevo *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Matkovićevo *Povijest Jugoslavije (1918-1991)* i Radelićevo *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991*. Ova su nam dijela bitna jer daju dobar uvid u raspad Jugoslavije i demokratske promjene kao ključne događaje koji su prethodili ratu u BiH.

2. RASPAD JUGOSLAVIJE I DEMOKRATSKE PROMJENE

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) se u posljednjoj fazi svoje povijesti sastojala od šest socijalističkih republika: Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije i dviju autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine. Nekoliko je ključnih događaja s kraja sedamdesetih i početka osamdesetih koji su doveli do raspada Jugoslavije. Najprije je došlo do velike gospodarske krize koja je zahvatila cjelokupni društveni i politički sustav. Tijekom 4. svibnja 1980. umro je predsjednik SFRJ i čelnik Saveza komunista Jugoslavije (SKJ) Josip Broz Tito.² Jugoslavija je time izgubila najvažniji integrativni čimbenik koji je održavao uravnotežen odnos između republika i naroda. Kao glavni oslonci komunističke Jugoslavije ostali su Partija i Jugoslavenska narodna armija (JNA) koji su i nakon Titove smrti radili na održanju socijalističkog poretka. Potrebno je spomenuti i nemire na Kosovu iz 1981. koji su uzdrmali čitavo jugoslavensko društvo. Također, u ovom razdoblju jačao je i srpski nacionalizam. Iz svega navedenog nameće se zaključak da je raspad Jugoslavije bio izuzetno složen i dugotrajan proces.

2.1. Gospodarska kriza

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih došlo je do velikih poremećaja u ekonomskom životu Jugoslavije. Ta je gospodarska kriza neprestano rasla te je već krajem 1983. Jugoslavija bila jedna od najzaduženijih zemalja svijeta s ukupnim vanjskim dugom u iznosu od 20 milijardi i 501 milijun dolara.³ Broj nezaposlenih prešao je milijun, a najveća je stopa nezaposlenosti bila na Kosovu (24%). S tržišta su uklonjene mnoge uvozne robe, a država više nije mogla plaćati uvoz nafte i raznih drugih sirovina.⁴ Socijalistički ustrojeno gospodarstvo više nije bilo u mogućnosti osigurati financiranje sustava, što se očitovalo u ogromnoj inflaciji. Godine 1981. inflacija je iznosila oko 46% te je nastavila rasti do kraja osamdesetih.⁵

Vrijedi istaknuti da je jugoslavenski državni vrh jedno vrijeme prikrivao stvarno gospodarsko stanje, odnosno smatrali su da će kriza biti samo kratkotrajna i da neće ozbiljnije uzdrmati ekonomski sustav. U tom kontekstu Radelić navodi da su na „Jedanaestom kongresu

² Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) je na svom Šestom kongresu 1952. promijenila ime u Savez komunista Jugoslavije (SKJ).

³ Davor Marijan, *Domovinski rat*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016., 17.; Davor Marijan, *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008., 72.

⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918-1991)*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998., 377.

⁵ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991.*, Zagreb: Školska knjiga, 2006., 493.

SKJ održanom od 20. do 23. lipnja 1978. mnogi delegati govorili o Jugoslaviji kao najuspješnijoj državi na svijetu.“⁶ Ipak, kriza se više nije mogla prikrivati te je u drugoj polovici 1981. i službeno priznata.⁷ Uveden je niz strogih mjera štednje, ali one nisu donijele željene rezultate. Tek 1981. središnja komunistička vlast u Beogradu poduzela je konkretne pokušaje rješavanja krize. Naime, tada je osnovana komisija pod vodstvom Sergeja Kraighera, člana predsjedništva SFRJ, kojoj je glavni cilj uspostaviti ekonomsku stabilnost.⁸ Nešto povoljnija gospodarska situacija počela se nazirati tek 1988. kada je za saveznog premijera izabran Ante Marković. Uveo je konvertibilne dinare te je znatno smanjio izdatke za administraciju. Uspio je i značajno smanjiti inflaciju i vanjski dug. Pokazao se iznimno sposobnim za upravljanje ekonomijom te je tijekom 1989. nizom reformi uspio u određenoj mjeri revitalizirati gospodarstvo.⁹

2.2. Nemiri na Kosovu

U proljeće 1981. izbili su veliki nemiri Albanaca na Kosovu. Demonstracije su započele u Prištini odakle su se proširile po svim većim mjestima na Kosovu. Osobito su aktivni bili albanski studenti koji su nezadovoljni položajem svog naroda organizirali prosvjede i isticali parolu *Kosovo – republika*.¹⁰ Demonstracije su se ubrzo pretvorile u sukobe s policijom, a kako se intenzitet nemira nije smanjivao intervenirala je i JNA. Proglašeno je izvanredno stanje koje je potrajalo ukupno tri mjeseca, a u sukobima je poginulo desetak Albanaca. Marijan smatra da „nemiri na Kosovu nisu iznenadili JNA“.¹¹ Tu tvrdnju potkrepljuje činjenicom da je Jugoslavija zbog sovjetske intervencije u Afganistanu procijenila da joj prijeti opasnost od susjednih komunističkih država. Zbog tog je Armija odlučila pojačati snage prema Bugarskoj i Albaniji zbog čega je na području Kosova osnovan 52. korpus JNA sa sjedištem u Prištini.¹²

Nakon uspješnog obračuna s pobunom, državne institucije sigurnosti uhitili su veliki broj Albanaca s ciljem da identificiraju inicijatore ovoga pokreta. U svim važnijim kosovskim institucijama provedene su čistke sudionika i pristaša ovoga pokreta. Matković navodi da je u ovim procesima „otkrivena tajna politička organizacija pod nazivom *Marksističko –*

⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 490.

⁷ Marijan, *Slom Titove armije*, 72.

⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 494.

⁹ Marijan, *Domovinski rat*, 17.

¹⁰ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 386.

¹¹ Marijan, *Slom Titove armije*, 73.

¹² Isto.

lenjinistička partija Albanaca u Jugoslaviji.¹³ Označena je kao predvodnik nemira te se smatralo da je navedena organizacija slična onoj Envera Hoxhe u Albaniji. Ta se grupacija zalagala za etnički čistu albansku republiku unutar Jugoslavije, ali na osnovi prava na samoodređenje do odcjepljenja kao što je to predviđao ustav iz 1974. godine.¹⁴

U skladu s navedenim, može se zaključiti da su kosovski nemiri uvelike uzdrмали cjelokupno jugoslavensko društvo. Ugrožen je integritet Jugoslavije koja će nakon ovih zbivanja upasti u još veću političku krizu. Ovaj je događaj pokazao sve slabosti SFRJ i ustvrdio da postoje brojna pitanja u kojima se republike ne slažu. Otvoren je i politički sukob Srbije i njenih pokrajina koji se neće razriješiti narednih nekoliko godina. Zbog svega navedenog, demonstracije na Kosovu smatraju se jednim od ključnih razloga za raspad Jugoslavije.

2.3. Produblјivanje političke krize – jačanje srpskog nacionalizma

Ustav iz 1974. uvelike je ojačao suverenitet republika i autonomnih pokrajina. U njemu je bio sadržan ključan podnesak koji je predviđao pravo svakog naroda na samoodređenje, uključujući i pravo na odcjepljenje.¹⁵ Međutim, jednopartijski sustav na čelu s Titom i dalje je djelovao u smjeru centralizacije i tako potiskivao državnost republika. Nakon Titove smrti međurepubličke nesuglasice došle su do izražaja. Državna se politika tada našla u dilemi treba li nastaviti u smjeru konfederalizma ili obnoviti centralističku vlast. Politički je sustav tijekom osamdesetih tonuo u sve dublju krizu. Sve je to rezultiralo usponom srpskog nacionalizma kojemu je cilj vratiti centralističko ustrojstvo pod vlastitom dominacijom.¹⁶ Upravo je Srbija, odnosno njezina intelektualna i znanstvena elita izrazila najveće nezadovoljstvo Ustavom iz 1974. godine. Valja napomenuti je Srbija još za vrijeme Titova života tražila reviziju toga ustava. Upravo stoga, ti su zahtjevi bili ponovno vidljivo izraženi nakon kosovskih nemira iz 1981. godine.¹⁷ Kampanja protiv Ustava poprimala je sve veće razmjere, a srpska kulturna, politička i crkvena elita iskoristila je položaj Srba na Kosovu za ujedinjenje Srba i velikog dijela pravoslavnog stanovništva u Jugoslaviji.¹⁸ Iz tih su krugova proizlazili zahtjevi za ograničenjem samouprave pokrajina te tvrdnje o neravnopravnosti

¹³ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 386.

¹⁴ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 386.

¹⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji*, 545.

¹⁶ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 390.; Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 728.; Sabrina P. Ramet, *Balkanski Babilon. Raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Zagreb: Alinea, 2005., 42.

¹⁷ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 390.

¹⁸ Marijan, *Domovinski rat*, 17.; Marijan, *Slom Titove armije*, 77.

Srbije u odnosu na ostale dijelove Jugoslavije. U tom je kontekstu 1986. u tiskovinama izišao *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti* (SANU). U prvom dijelu ovoga dokumenta izražava se zabrinutost za budućnost Jugoslavije zbog velike krize koja je zahvatila sve pore društva. Također, primjetna je i kritika jugoslavenskog društva i politike koju provodi SKJ, a izražava se i žaljenje „za jakom državom od koje se odustalo 1965.“¹⁹ Dalje se u tekstu Memoranduma ističe da je „Srbija najveća žrtva socijalističke Jugoslavije, da je ugrožen njihov opstanak i da su oni žrtve političke i gospodarske diskriminacije od strane Hrvata i Slovenaca.“²⁰ Posebno se naglašavao loš položaj Srba na Kosovu i u Hrvatskoj. Možemo zaključiti da je tvrdnjom kako je ugrožena sloboda i ravnopravnost srpskog naroda postavljena temeljna namjera, odnosno buduća homogenizacija srpskog stanovništva na području Jugoslavije. Memorandum je dodatno potaknuo srpske nacionalne osjećaje koje je komunizam, odnosno Tito uspio potisnuti čime je uvelike odredio smjer kasnije velikosrpske politike.

Partijsko je vodstvo Srbije bilo iznimno nezadovoljno Ustavom iz 1974. kojega je smatralo jednim od glavnih uzročnika političke krize. U drugoj polovici osamdesetih aktivno su tražili promjene koje bi došle ustavnim procedurom. Prije svega, predlagali su preraspodjelu vlasti između savezne države i republika, što je između ostalog podrazumijevalo i da se određene ovlasti i prava autonomnih pokrajina (Vojvodine i Kosova) prenesu na Srbiju.²¹ Navedeni pokušaji centralizacije nisu dobili suglasnost svih republika, a najveće je neslaganje bilo između Srbije i Vojvodine. Te je nesuglasice Srbija riješila demonstracijama, poznate i kao „mitinzi istine“, koje su započele početkom 1986 godine.²² U ovom razdoblju počeo je i uspon Slobodana Miloševića, predsjednika Saveza komunista Srbije. U rujnu 1987. na osmoj sjednici Saveza komunista Srbije Milošević je smijenio svog dugogodišnjeg suradnika Ivana Stambolića i tako se učvrstio na čelu Srbije.²³ Stekavši potpunu kontrolu u državi, Milošević je ubrzo krenuo s centralizacijom sustava nauštrb autonomije ostalih republika. Putem mitinga koji su započeli sredinom 1988. Milošević je prisilio političko vodstvo Vojvodine da podnese ostavku.²⁴ Ista je taktika primijenjena i na Kosovu pa su tako obje autonomne pokrajine izgubile svoje dotadašnje ovlasti i došle pod kontrolu Srbije. Crna je Gora u siječnju 1989. doživjela istu sudbinu jer je postavljeno novo

¹⁹ Marijan, *Domovinski rat*, 17.; Marijan, *Slom Titove armije*, 78.

²⁰ Laura Silber, Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, Opatija, 1996., 17.

²¹ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 393.

²² Marijan, *Slom Titove armije*, 78.; Marijan, *Domovinski rat*, 18.

²³ Ramet, *Balkanski Babilon*, 46.

²⁴ Marijan, *Slom Titove armije*, 78.

republičko vodstvo koje je bilo prosrpski orijentirano. Agresivnom nacionalističkom politikom, Milošević je preuzeo vlast u autonomnim pokrajinama i Crnoj Gori i otvorio put stvaranju jedinstvene srpske države. Srpska želja za dominacijom više se nije mogla tolerirati u drugim jugoslavenskim republikama koje se u takvim okolnostima okreću vlastitom suverenitetu. Slovenija je prva prepoznala opasnost u srpskom nacionalizmu pa je krajem 1989. donijela ustavne amandmane kojima je omogućen prijelaz iz komunističkog sustava u demokraciju.²⁵ Shodno navedenom, možemo zaključiti da je Slobodan Milošević svojim djelovanjem uvelike utjecao na konačan rasplet jugoslavenske krize. Njegova agresivna nacionalistička politika nije ostavljala puno prostora za bilo kakav konsenzus unutar sustava i već je krajem 1989. bilo jasno da Jugoslavija ne može opstati. Godinu 1989. obilježio je i početak raspada komunizma u istočnoj Europi, a posljedice toga osjetile su se i u Jugoslaviji koja više nije mogla izbjeći nalet demokratizacije.

2.4. Demokratske promjene

Na 14. izvanrednom kongresu SKJ održanom od 20. do 22. siječnja 1990. trebale su se usvojiti odluke o reformi Partije i postojećeg gospodarskog i političkog sustava.²⁶ Kongres je obilježio sukob dviju potpuno različitih koncepcija: slovenski predstavnici tražili su reformu društva i države na demokratskoj osnovi, dok su Srbi zagovarali obnovu jedinstvene Partije i povratak centralizma.²⁷ S obzirom da su tijekom rasprave slovenski i hrvatski delegati žustro verbalno napadani od strane izaslanstva Srbije i Crne Gore, odlučili su napustiti dvoranu. Kongres su prvi napustili slovenski izaslanici, a ubrzo su im se pridružili i hrvatski delegati koji su smatrali da nema smisla nastaviti raspravu bez njih.²⁸ Ovaj je događaj označio kraj SKJ te dodatno potvrdio činjenicu da se kriza u trenutnom sustavu ne može riješiti i da se moraju tražiti nova rješenja. Sukladno tome, u sljedećim mjesecima osnivale su se nove političke stranke i provodili višestranački izbori. U svim republikama, osim u Srbiji i Crnoj Gori, komunisti su doživjeli potpuni poraz.

Demokratski procesi koji su krenuli iz Slovenije i Hrvatske imali su značajan utjecaj na pojavu novih političkih snaga u BiH. U skladu s time, tijekom 1990. na području BiH osnovane su tri nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije (SDA), Srpska demokratska

²⁵ Marijan, *Domovinski rat*, 19.

²⁶ Davor Pauković, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“, *Suvremene teme: Međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, br. 1., 2008., 26.

²⁷ Ivica Lučić, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013., 233.

²⁸ Matković, *Povijest Jugoslavije*, 408.

stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH). Prvi višestranački izbori u BiH održani su 18. studenog 1990. na kojima je koalicija triju prethodno spomenutih stranaka premoćno pobijedila.²⁹ Stranke su podijelile vlast po nacionalnom kriteriju pa je za predsjednika Predsjedništva izabran Musliman, prvotno Fikret Abdić, koji je kasnije prepustio poziciju Aliji Izetbegoviću. Za predsjednika vlade izabran je Hrvat Jure Pelivan, a za predsjednika Skupštine Srbin Momčilo Krajišnik.³⁰

²⁹ Ivica Lučić, „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 2008., 111.

³⁰ Lučić, *Uzroci rata*, 286-287.

3. ŽEPČE TIJEKOM 1990. I 1991. GODINE

Žepče je grad u Srednjoj Bosni koji se nalazi na lijevoj obali rijeke Bosne oko 45 kilometara sjeveroistočno od Zenice i sedamdesetak kilometara sjeverozapadno od Sarajeva. Kroz žepački kraj prolazi magistralni put Sarajevo-Zenica-Doboj-Bosanski Brod-Slavonski Brod. Navedena je prometnica, poznata i pod nazivom magistralni put M – 17, tijekom ratnih 90-ih godina bila iznimno važna za vojne postrojbe budući da je bila jedina „moderna“ cestovna prometnica koja je prolazila područjem općine. Grad Žepče nalazi se u dolini, a okružen je šumovitim brdima Orlovika, Bukovika i Martinskog Visa. Na sjevernoj strani doline nalazi se plodno Žepačko polje. Kroz grad protječu rijeka Bosna i njen pritok Krajnjača koja izvire ispod Martinskog Visa.³¹

Prema popisu stanovništva objavljenom 31. ožujka 1991. Općina Žepče imala je ukupno 23 naselja u kojima je bilo 22 966 stanovnika, a od toga 10 820 muslimana, 9100 Hrvata, 2278 Srba i 768 ostalih.³² U gradu Žepču živjelo je 6866 stanovnika, među kojima 3376 Muslimana i 2549 Hrvata. Vrijedi spomenuti da su u razdoblju od 1879. do 1961. Hrvati bili najbrojniji narod na području Žepča. Nakon 1961. primjetan je blagi porast broja muslimanskog stanovništva. Marić ističe da je to bila posljedica „nelogičnih teritorijalnih podjela koje su izvedene sredinom 20. stoljeća“.³³ S takvom se tvrdnjom slaže i Marinčić te dodaje da su „reorganizacije teritorija sprovedene u svjesnoj namjeri razbijanja povezanosti hrvatskih prostora.“³⁴ Naime, nakon Drugog svjetskog rata došlo je do novog političko – teritorijalnog ustroja tadašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije kojim se ukinuo kotar Žepče. Tim je promjenama Novi Šeher izgubio status općine te je prebačen u kotar Maglaj. Poslije 1961. došlo je do novih teritorijalnih promjena. Potpuno su ukinuti kotari, a teritorij BiH podijeljen je na 107 općina. Žepačkoj općini ponovo su pripojeni Begov Han i Mračaj, naselja s izrazitom muslimanskom većinom. Nekada jedinstveni hrvatski prostor tako je tijekom druge polovine 20. stoljeća podijeljen u četiri općine: Žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić.

Hrvati žepačkog područja politički su se organizirali u sklopu Općinskog odbora HDZ-a BiH. Tokom 4. lipnja 1990. osnovali su inicijativni odbor HDZ-a BiH, a krajem istog mjeseca održan je i veliki narodni zbor na školskom poligonu na kojem se okupilo nekoliko

³¹ Franjo Marić, *Kronologija žepačkog kraja 1458.-1998.*, Zagreb-Žepče, 1999., 9.

³² Isto, 260.

³³ Isto, 265.

³⁴ Anto Marinčić, *Općina Žepče ili ključ za funkcioniranje federacije Bosne i Hercegovine*, Zagreb: Ceres naklada, 2000., 21.

tisuća ljudi iz Žepča i okolice.³⁵ Za prvog predsjednika općinskog ogranka HDZ-a BiH u Žepču izabran je Ivo Lozančić. Aktivni su bili i Muslimani koji su 14. srpnja 1990. osnovali općinski odbor SDA u Žepču.³⁶ Izvršni odbor stranke činili su Irfan Ajanović kao predsjednik, te Birman Lošić i Adil Lutvić kao potpredsjednici.³⁷ U studenom 1990. održani su prvi slobodni višestranački izbori u BiH. Što se tiče žepačke općine, na izborima je najviše mandata dobio HDZ BiH, a na drugom mjestu našao se SDA. Ubrzo nakon izbora formirani su Skupština i Izvršni odbor općine kao glavne institucije lokalne uprave. U Skupštinu općine Žepče ušlo je ukupno 47 zastupnika iz sedam različitih političkih stranaka, a nacionalni sastav bio je sljedeći: 22 Hrvata, 21 musliman i četiri Srba.³⁸ Za prvog predsjednika žepačke općine u demokratskom sistemu izabran je Franjo Galić, član HDZ-a BiH, a za potpredsjednika Šefik Zvekić koji je bio član SDA. U Izvršni odbor općine ušao je i Birman Lošić iz SDA, dok je Perica Jukić iz HDZ-a izabran u Skupštinu BiH.

U proljeće 1991. počeo je otvoreni oružani sukob na području Hrvatske. Lokalni Srbi djelovali su uz potporu paravojskih postrojbi i JNA, koja je dobrim dijelom bila koncentrirana na teritoriju BiH. Upravo je BiH imala središnju ulogu u ratnim operacijama JNA jer su tijekom rujna gotovo svi napadni pravci započinjali s njezina teritorija. U listopadu 1991. u Hercegovini je razoreno hrvatsko selo Ravno i tada je postalo jasno da BiH neće biti pošteđena ratnih događanja. Međutim, predsjednik predsjedništva Alija Izetbegović proglašava „neutralnost BiH u ovome ratu i izjavljuje da to nije njihov rat“.³⁹

Ovi događaji odrazili su se i na prostore Žepča i susjednih općina Maglaja, Zavidovića, Usore, Tešnja i Teslića. Hrvatsko stanovništvo žepačkog prostora, okupljeno oko općinskog HDZ-a BiH, na vrijeme je prepoznalo ozbiljnost situacije. Sukladno navedenom, čelnici lokalnog HDZ-a BiH i nekolicina ljudi s vojnim znanjem sastali su se 15. srpnja 1991. kako bi započeli pripreme za obranu.⁴⁰ Istoga je dana izvršena i prva provjera mobilnosti i odaziva pripadnika postrojbi. Tijekom 15. rujna 1991. provedeno je prvo postrojavanje članova Općinskog odbora HDZ-a BiH koji su se organizirali kroz lokalni krizni stožer.

³⁵ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 256.

³⁶ Isto, 257.

³⁷ Irfan Ajanović rođen je 4. veljače u Žepču. Po struci je pravnik, bavio se glazbom i književnošću. Jedan je od glavnih osnivača SDA i organizatora njene djelatnosti. Dana 14. veljače 1991. godine, kao poslanik Savezne skupštine, izabran je za potpredsjednika Saveznog parlamenta bivše Jugoslavije. Zanimljivo je činjenica da je kao član Državne komisije bivše Jugoslavije za kontrolu primirja u Hrvatskoj rekao istinu u medijima o agresiji Srbije na Republiku Hrvatsku. Ubrzo nakon toga bio je prisiljen odstupiti iz Državne komisije.

³⁸ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 257.

³⁹ Davor Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018., 82.

⁴⁰ Marinčić, *Općina Žepče*, 28.

Početak listopada 1991. donesena je odluka o uspostavi sedam rejona obrane na području općina Žepče, Zavidovići i Maglaj te zasebnog rejona za prostor Teslić - Komušina.⁴¹ Politička i vojna elita ovoga kraja narednih je mjeseci djelovala u poluilegalnoj organizaciji pod nazivom *Hrvatska narodna zaštita*. Ona je prije svega radila na naoružavanju i stvaranju novih vojnih skupina, u početku seoskoga karaktera, a zatim mjesnog područja koje su kasnije prerasle u postrojbe općinskih stožera. U ovom su se razdoblju susreli s problemom manjka naoružanja. Većinu naoružanja činile su lovačke puške, a ostatak se nabavljao preko privatnih kanala. Navedene skupine postat će jezgra ustroja buduće lokalne brigade HVO-a u Žepču. Imajući sve ovo u vidu, možemo zaključiti da hrvatsko stanovništvo žepačkoga područja, potaknuto događanjima u Hrvatskoj, ništa nije željelo prepustiti slučaju pa je još tijekom druge polovice 1991. pristupilo procesu samoorganiziranja u cilju pripreme za obranu vlastitih prostora.

S druge pak strane, muslimanska je strana nešto kasnije započela s pripremama za obranu, točnije krajem rujna 1991. godine. Kako navode muslimanski autori, obilazila su se sela s većinskim muslimanskim stanovništvom s ciljem regrutiranja i prikupljanja oružja, a već početkom listopada 1991. osnovan je Štab Patriotske lige za općinu Žepče.⁴² Ubrzo su formirane i jedinice Patriotske lige čiji je osnovni problem u ovome razdoblju bio nedostatak oružja i municije. Valja imati na umu da je muslimansko političko vodstvo tada smatralo da do rata neće doći te upravo u toj činjenici treba tražiti razlog za manjak naoružanja u ovome razdoblju. Muslimani su prve konkretne korake za organiziranje obrane poduzeli tek tijekom prve polovice 1992. godine.

⁴¹ Karlo Rotim, *Obrana Herceg Bosne 2, Široki Brijeg*, 1998., 260.; Marinčić, *Općina Žepče*, 28-29.

⁴² Skupina autora, *Treći korpus Armije Republike Bosne i Hercegovine (1992.-1995.)*, Zenica, 2014., 126.

4. USTROJ VOJNIH ORGANIZACIJA

4.1. Hrvatsko vijeće obrane

HVO je osnovan 8. travnja 1992. kao glavna oružana i politička organizacija Hrvata u BiH.⁴³ Sam HVO organiziran je po uzoru na bivši sustav Teritorijalne obrane. Kada govorimo o organizacijskoj strukturi, HVO je u svojim počecima bio podijeljen na općinske stožere koji su nastali preimenovanjem iz bivših štabova Teritorijalne obrane.⁴⁴ Takav je sustav ukinut tijekom 1992. kada je došlo do osnivanja operativnih zona i lokalnih brigada. U travnju 1992. osnovan je Glavni stožer HVO-a sa sjedištem u Grudama. Ratne prilike zahtijevale su nešto složeniji i veći oblik organiziranja postrojbi. U tom kontekstu, oformljene su operativne zone za prostore sjeverozapadne Hercegovine, jugoistočne Hercegovine, Bosanske Posavine i srednje Bosne.⁴⁵ Također, na razini općina osnivale su se brigade koje su bile uglavnom pješake.

Početkom 1992. izabrani zastupnici i najviši dužnosnici HDZ-a BiH iz žepčkog kraja donijeli su odluku o ustrojavanju vojnog i političkog vodstva za organiziranje obrane.⁴⁶ Hrvati su do travnja 1992. djelovali u okviru *Hrvatske narodne zaštite* koja je ustrojena kao vojna organizacija sa svim vojnim principima. U ožujku 1992. na žepčkom području ustrojen je centar za obuku i uvježbavanje pripadnika *Hrvatske narodne zaštite*. Može se zaključiti da ove postrojbe predstavljaju preteču lokalne brigade i drugih postrojbi.

Tijekom 8. travnja 1992. oformljen je Općinski stožer HVO-a Žepča kojeg je prihvatilo i hrvatsko stanovništvo iz obližnjih općina. Istoga je dana izvršeno i prvo javno postrojavanje postrojbi HVO-a. U gradu Žepču se od lipnja do listopada 1992. nalazilo sjedište 4. operativne zone HVO-a za područje općina Žepče, Zavidovići, Tešanj i Teslić, a zatim i 3. operativne grupe.⁴⁷ Krizni štab općine Žepče je u svibnju 1992. imenovao Ivu Lozančića za zapovjednika svih hrvatskih snaga te ujedno i zapovjednika 3. operativne grupe. Krizni je štab potkraj srpnja prerastao u Ratno predsjedništvo općine Žepče čiji je predsjednik postao Perica Jukić. Na prostoru Žepča tijekom 1992. postupno se formirala 111. xp brigada HVO-a u koju je pristizalo sve više dragovoljaca.⁴⁸ Uz Lozančića, vodstvo 111. xp brigade

⁴³ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 169.

⁴⁴ Marijan, *Domovinski rat*, 58.

⁴⁵ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 79.

⁴⁶ Marinčić, *Općina Žepče*, 31.

⁴⁷ Marijan, *Domovinski rat*, 238. i 239.

⁴⁸ Na prijedlog Perice Jukića brojčanoj oznaci brigade pridodala se oznaka „xp“. Ime grada potječe od latinske riječi Xepce, što znači trgovište, a otuda i skraćenica xp.

činili su Niko Jozinović kao dozapovjednik, Drago Dragičević kao zapovjednik Saznajne službe Stožera HVO-a Žepče i Božidar Tomić koji je bio glavni operativac Vojne policije u Žepču. Ubrzo su se općinski stožeri HVO-a Žepča, Zavidovića, Maglaja, Novog Šehera i Teslića-Komušine stavili pod jedinstveno zapovjedništvo 111. xp brigade.⁴⁹ Osim spomenute lokalne brigade, u organiziranju obrane djelovala je i bojna *Andrija Tadić* u sastavu pukovnije *Ante Bruno Bušić* koja je osnovana u lipnju 1992. godine.

4.2. Armija Bosne i Hercegovine

Tijekom prve polovice 1992. glavna muslimanska oružana sila bila je Teritorijalna obrana Bosne i Hercegovine (dalje: TO BiH). TO BiH sastojala se od republičkog štaba, nekoliko okružnih štabova, općinskih štabova i manjih postrojbi. U lipnju 1992. TO BiH preimenovana je u Armiju BiH, dok je Štab TO preimenovan u Glavni štab Oružanih snaga BiH.⁵⁰ Sefer Halilović bio je načelnik Glavnog štaba Armije BiH od svibnja 1992. do lipnja 1993. godine. Tada je uvedena funkcija komandanta Armije BiH koju je obavljao Rasim Delić. Tijekom srpnja 1992. osnivale su se operativne skupine, a u rujnu je započela postupna reorganizacija Armije BiH na korpusnoj osnovi. Osnovano je ukupno pet korpusa: 1. za Sarajevo i okolicu, 2. za tuzlansko područje i sjeveroistočnu Bosnu, 3. za srednju Bosnu, 4. za Hercegovinu i jugozapadnu Bosnu te 5. za zapadnu Bosnu, odnosno šire područje Cazinske krajine i Bihaća.⁵¹

Tijekom ožujka i travnja 1992. formirane su postrojbe Teritorijalne obrane u Žepču, kao i u naseljima Željezno Polje, Ozimica, Begov Han, Vitlaci i Golubinja.⁵² Nakon obavljene mobilizacije, navedene su se jedinice s vremenom transformirale u odrede TO Žepče, Begov Han i Željezno Polje. U lipnju 1992. osnovana je i jedinica *Zelenih beretki*, muslimanska paravojna postrojba koja je bila relativno dobro naoružana. Postrojbe Općinskog štaba TO Žepče sudjelovale su i u borbama oko Maglaja i Zavidovića.⁵³

Važno mjesto u organizacijskoj strukturi Armije BiH imali su korpusi. Općinski štab TO Žepče podređen je 3. korpusu Armije BiH koji je osnovan u studenom 1992. godine.⁵⁴ Komandanti toga korpusa bili su Enver Hadžihasanović, a nakon njega i Mehmed Alagić. Korpus je imao sjedište u Zenici. Vodstvo korpusa donijelo je odluku da se na teritoriju

⁴⁹ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 260.

⁵⁰ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 179.; Marijan, *Domovinski rat*, 61.

⁵¹ Isto, 181.

⁵² Skupina autora, *Treći korpus Armije BiH*, 126.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 181.

općine Žepče formira jedna brdska brigada i jedan protudiverzantski odred.⁵⁵ Sukladno tome, na području Žepča je do 22. prosinca 1992. uspješno organizirana 319. brdska brigada Armije BiH.⁵⁶ Brigada se sastojala od tri brdska bataljona, temeljena na teritorijalnom principu. Prvi bataljon činili su vojnici iz Željeznog Polja, drugi iz grada Žepča i Ozimice, a treći s područja Begovog Hana i Golubinje.⁵⁷ Zapovjednik brigade bio je Galib Dervišić dotadašnji komandant Općinskog štaba TO Žepče. Ova je brigada od ožujka 1993. bila u sastavu Operativne grupe *Bosna* iz sastava 3. korpusa na čijem se čelu nalazio Refik Lendo s komandnim mjestom u Zavidovićima.⁵⁸

⁵⁵ Skupina autora, *Treći korpus Armije BiH*, 131.

⁵⁶ Isto, 164.

⁵⁷ Isto, 165.

⁵⁸ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana u BiH*, 377.

5. PODRUČJE ŽEPČA TIJEKOM 1992. GODINE

5.1. Početak sukoba na širem žepačkom prostoru – hrvatska obrana Maglaja

Početak svibnja 1992. vojne snage Srba iz BiH su uz pomoć JNA zauzeli Doboj te su se tako našli u neposrednoj blizini žepačkome prostoru. Srbi su iz Doboja, koji je od Žepča udaljen 41 kilometar, tijekom svibnja pokrenuli daljnje napade na područja Tešnja i Usore. Hrvati ovih krajeva organizirali su se u HVO iz kojega je 15. svibnja 1992. nastala 110. brigada Usora. Obrana toga prostora bila je podržana i djelovanjem pripadnika HVO-a s područja Žepča.⁵⁹ Tijekom svibnja i lipnja borbe za Usoru i Tešanj bile su svakodnevne i intenzivne. Srbi su prvenstveno napadali iz pravca Doboja i Teslića. Glavni je cilj ovih napada bio vezivanje hrvatskih i muslimanskih postrojbi u Tešnju kako bi Srbi bez dodatnih poteškoća zauzeli Bosansku Posavinu.⁶⁰ Krajem svibnja 1992. srpske snage iz pravca Teslića započele su napredovanje u smjeru Žepča. Na pravcu toga djelovanja našao se prostor Komušine, naselja iz općine Teslić u kojem je živjelo većinsko hrvatsko stanovništvo.

U drugoj polovini 1992. srpski napadi sve su se više orijentirali na maglajsko bojište. Maglaj je imao iznimnu stratešku važnost zbog svog položaja na rijeci Bosni. Nakon srpskog zauzimanja obližnjeg Doboja velik broj Muslimana napustio je Maglaj. U tom kontekstu, Marinčić ističe „da je u takvim okolnostima grad moglo osvojiti svega trideset naoružanih ljudi“.⁶¹ Srpske postrojbe iz pravca Ozrena su 1. lipnja 1992. započele napad na općinu Maglaj, točnije na područje Bistrice na lijevoj obali rijeke Bosne. S obzirom da je HVO Žepče bio dosta dobro organiziran i naoružan, Krizni štab općine Maglaj na sjednici održanoj 2. lipnja 1992. donio je odluku da se „obrana općine Maglaj prepusti HVO-u sa sjedištem u Žepču“.⁶² Odluku su potpisali i muslimanski predstavnici, odnosno predsjednica Kriznog štaba Aida Smajić, načelnik MUP-a Osman Rahmanović te komandant lokalne TO BiH Sulejman Herceg.⁶³ Kada uzmemo u obzir činjenicu da su Muslimani ovoga područja bili iznimno slabo naoružani, navedena odluka nije bila iznenađujuća. Ratno predsjedništvo općine Maglaj, sastavljeno od tri Hrvata i tri Muslimana ubrzo je uputilo zahtjev HVO-u Žepče koje je tijekom istoga dana preuzelo organiziranje obrane općine. U grad je ušla postrojba veličine satnije HVO-a i postavila prve linije obrane s desne strane rijeke Bosne.

⁵⁹ Marijan, *Domovinski rat*, 238.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Marinčić, *Općina Žepče*, 31.

⁶² Odluka Kriznog štaba općine Maglaj, broj 01-98-1/92 od 2. 6. 1992.

⁶³ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 273.

Tokom 3. lipnja 1992. započele su borbe na potezu Maglaj – Crni Vrh – Tešanj. Unatoč inferiornosti u tehnici, postrojbe HVO-a su se uspješno obranile prisilivši snage tada Vojske Srpske Republike BiH (Vojska Srpske RBiH) na povlačenje.⁶⁴ Srpske snage su tijekom sljedećeg dana uzvratile pokretanjem kontranapada u kojemu su glavni naglasak stavili na kotu Crni Vrh kod Novog Šehera. Vodile su se žestoke borbe u kojima je poginulo nekoliko pripadnika HVO-a Žepče. Usprkos prvim žrtvama, postrojbe HVO-a uspješno su izvršile akciju oslobađanja Crnoga Vrh i deblokiranja prometnice Novi Šeher - Teslić koja je do tada bila pod nadzorom srpske vojske.⁶⁵ Hrvati su nakon ovih borbi došli u posjed velike količine pješačkog naoružanja i streljiva što im je uvelike pomoglo u daljnjim borbenim djelovanjima. Srbi su 7. lipnja 1992. napali i Studence u teslićkom kraju čime se linija obrane dodatno povećala.⁶⁶

Krajem lipnja 1992. u Žepče je pristigla skupina od 13 pripadnika pukovnije *Ante Bruno Bušić*, među kojima su bili i satnik Mirko Jakovljević i Marko Keškić.⁶⁷ Obojica su vodili porijeklo iz Žepča, a svoje su vojničko iskustvo stekli na bojištima u Republici Hrvatskoj. Ubrzo su pristupili profesionalnoj bojnoj *Kulin ban* koja je osnovana 20. lipnja 1992. na temelju zapovijedi generala Ante Zorislava Rose.⁶⁸ Postrojba *Kulin ban* djelovala je u sastavu pukovnije *Ante Bruno Bušić* te je podređena glavnom stožeru HVO Žepče. Prvog dana formiranja primljeno je šest vojnika, a do kraja lipnja taj broj se povećao na 51 pripadnika. Osnivanju ove bojne znatno je doprinio i Andrija Tadić koji je pozivao svoje poznanike da pristupe postrojbi. Prvim zapovjednikom bojne *Kulin ban* imenovan je satnik Miroslav Grbavac, rodnom iz Zenice, koji je kao i prethodno spomenuti pripadnici imao iskustvo rata u Hrvatskoj. Za sjedište bojne odabrana je osnovna škola u mjestu Lupoglav kod Žepča jer je bila pogodna za ovakav tip postrojbe. Interventni vod bojne *Kulin ban* krajem srpnja zauzeo je iznimno važnu kotu Ivanove njive na komušanskom ratištu odakle je prisilio

⁶⁴ Vojska Srpske Republike BiH je u kolovozu 1992. preimenovana u Vojsku Republike Srpske (VRS).

⁶⁵ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 273.

⁶⁶ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

⁶⁷ Mirko Jakovljević rođen je 20. veljače u Lupoglavu, selu koje pripada općini Žepče. Imao je četiri brata i tri sestre. Školovao se u Osovi, Lupoglavu i Zenici. U obranu Republike Hrvatske uključio se u rujnu 1991. godine, kada se vratio iz Njemačke, a u rat su otišla njegova tri brata. Tadašnja ih je vlast zbog tog čina proglasila neprijateljima Jugoslavije, a po povratku u Žepče trebali su biti uhićeni. Jakovljević je ratovao po hrvatskim bojišnicama, a zbog svojeg zalaganja predložen je za polaznika Časničke škole u Zagrebu. Nakon završetka časničke škole na Sljemenu i Kumrovcu, stekao je čin satnika Hrvatske vojske te je imenovan zapovjednikom postrojbe *Bosanski zmajevi*, koju čine ratnici podrijetlom iz BiH. *Zmajevi* su ratovali u zapadnoj Slavoniji, a početkom 1992. brane i Bosansku Posavinu od srpske agresije. U lipnju 1992. vratio se u rodni kraj i priključio obrani žepačkoga prostora.

⁶⁸ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 260.

pripadnike Vojske Srpske RBiH na povlačenje prema Mladikovinama.⁶⁹ Promjene u vodstvu bojne uslijedile su već 31. srpnja 1992. kada je zapovjednikom imenovan satnik Mirko Jakovljević, dok se Miroslav Grbavac vratio u pukovniju *Ante Bruno Bušić*.

Nakon što su potisnuti s Ivanovih njiva, Srbima je trebalo nekoliko dana da se konsolidiraju. Komanda 1. krajiškog korpusa Vojske Srpske RBiH je od vlastitih snaga na širem prostoru Teslića i Ozrena, koje su uključivale 1. i 2. ozrensku brigadu, Tesličku brigadu, Trebavsku brigadu i snage Komande obrane Doboja, osnovala 5. taktičku grupu.⁷⁰ Glavni cilj VRS-a na žepačkom dijelu ratišta bila je kontrola Crnoga Vrha odakle bi se preko Osova i Poljica spojili s jedinicama na Ozrenu čime bi se Tešanj i Usora našli u potpunom okruženju. Tijekom 3. kolovoza 1992. započeo je veliki srpski napad na Komušinu. U borbama oko Komušina Gornjih sudjelovala je i bojna *Kulin ban* koja je organizirala crtu obrane Jošik – Otavice. Srpske su snage ovo područje napali još krajem svibnja, ali su se komušanski vojnici grčevito branili protiv znatno brojnijeg neprijatelja. Komušanski kraj raspolagao je s oko 500 vojnika od kojih mnogi nisu bili dovoljno naoružani, a pomoć koja je pristizala pokazala se nedostatnom. Najveći je otpor u ovom mjestu pružala Komušanska bojna. Srbi su u u sljedećim danima naposljetku probili uspostavljenu liniju obrane Jošik – Pranjica brdo i potisnuli postrojbe HVO-a u smjeru Novog Šehera. Napadi su odbijani sve do 10. kolovoza 1992. kada Srbi nakon dugotrajnih zračnih i tenkovskih napada zauzimaju sve važne strateške točke u komušanskom kraju.⁷¹ Zbog nemogućnosti pružanja daljnjeg otpora, toga je dana donesena odluka o povlačenju preko Dubrave i Novog Šehera prema Žepču.

Krajem kolovoza 1992. snage HVO-a uspostavile su liniju obrane na Dubravi kod Novog Šehera. Na sjednici Ratnog predsjedništva općine Žepče usvojena je odluka o pristupanju žepačke općine Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosni.⁷² U međuvremenu, srpske su snage i dalje pokušavale pješadijski proboj uz veliku topničku potporu. Do 24. kolovoza VRS je zauzeo iznimno važnu kotu Gavranić odakle je napadao položaje HVO-a na Dubravi.⁷³ Vrijedi spomenuti da je u ovim borbama poginuo i Andrija Tadić, zapovjednik voda koji je djelovao u sklopu bojne *Kulin ban*. Početkom rujna 1992. pripadnici bojne odlučili su da postrojba njemu u čast nosi ime *Andrija Tadić*.

⁶⁹ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

⁷⁰ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

⁷¹ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 261.

⁷² Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 275.

⁷³ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

U drugoj polovici rujna 1992. VRS je usredotočio svoje napade na maglajski dio bojišta. Maglaj su uspješno branile lokalne snage HVO-a i Armije BiH, a najveće zasluge u obrani grada imala je bojna *Andrija Tadić* koja se nalazila na položaju Bijela Ploča i Plane odakle je nanosila velike gubitke snagama VRS-a.⁷⁴ U tim borbama uništen je i srpski oklopni vlak s kojim su namjeravali ući u Maglaj.⁷⁵ Krajem rujna u tijeku borbi na maglajskom bojištu srpske su snage izvele diverzantsku akciju rušenja mosta između Želeće i Brezova Polja na rijeci Bosni čime je onemogućena dostava pomoći braniteljima Maglaja, kako u ljudstvu, tako i u tehnici.⁷⁶ Nakon žestokih borbi postrojbe HVO-a uspjele su se obraniti, a srpske snage zajedno s civilima prisiljeni na povlačenje iz Želeće. Ispražnjeno selo postupno su naseljavale muslimanske izbjeglice iz područja Teslića koje se dobrim dijelom našlo pod srpskom kontrolom.⁷⁷

Tijekom listopada 1992. pripadnici 111. xp brigade i bojne *Andrija Tadić* uz suradnju s Armijom BiH izvodili su borbena djelovanja u području Gavranića kod Novog Šehera s ciljem zauzimanja što boljih taktičkih položaja. Jaki napadi VRS-a uzrokovali su povlačenje pripadnika Armije BiH zbog čega se dio pripadnika 111. xp brigade našao u nepovoljnom položaju okruženja. Postrojbe HVO-a su imale velike gubitke naposljetku ipak uspješno izvukavši okružene pripadnike. Tom su prigodom izvučeni i ranjenici koji su ostali u neposrednoj blizini srpskih položaja. Armija BiH napustila je i položaje iznad muslimanskih sela Čobe i Kopice kod Maglaja, ali su ih pripadnici HVO-a uspješno povratili.

U razdoblju od 10. do 15. listopada 1992. vodile su se borbe na maglajskom području, preciznije oko staroga grada Maglaja gdje su srpske snage u početnoj fazi napada imale određene uspjehe. Grad su u početku zajednički branili Muslimani i Hrvati.⁷⁸ Nakon velikih gubitaka muslimanski vojnici prisiljeni su se povući, dok su pripadnici 111. xp brigade zadržali svoje pozicije i srpskoj vojsci nanijeli velike gubitke u ljudstvu.⁷⁹ Nakon iznimno teških borbi HVO je uspio vratiti položaje oko starog grada Maglaja i stabilizirati obranu ponajviše zahvaljujući angažmanu bojne *Andrija Tadić*.⁸⁰

Početkom studenog 1992. započeo je srpski napad na područje Novog Šehera. Postrojbe HVO-a naposljetku su uspješno zadržale liniju obrane na prijevoju Dubrava, a

⁷⁴ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

⁷⁵ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 350.

⁷⁶ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 276.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Marinčić, *Općina Žepče*, 37.

⁷⁹ Tijekom ovih borbi uništen je i jedan srpski tenk.

⁸⁰ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

kasnije i na području Hatkinih Njiva. VRS je uz jaku topničku potporu nastojao probiti obrambene linije na ovoj bojišnici. Glavni je cilj ove ofenzivne akcije bio oslabiti obrambene snage 111. xp brigade na potezu Kladari – Previla – Hatkine njive, a potom pješadijskim upadom uspostaviti kontrolu nad ovim područjem i dalje napredovati prema Novom Šeheru. Sredinom studenog pripadnici bojne *Andrija Tadić* i HVO-a Komušina uspješno su zaustavili jak srpski napad nanijevši im velike gubitke.⁸¹ Nakon tih neuspjeha srpska strana nije više pokušavala provođenje sličnih napada.

Snage VRS-a smještene u selu Ljeskovica u općini Žepče napustile su to područje 4. prosinca 1992. zbog konstantnih napada Armije BiH iz pravca Zavidovića.⁸² Zbog prijetnje da će biti odsječeni od glavnine srpskih snaga, to područje napustio je najveći dio lokalnog srpskog stanovništva. Tom su prigodom srpske postrojbe prepustile teritorij pripadnicima 111. xp brigade bez ispaljenog metka uz uvjet da im se osigura slobodan prolaz. Pripadnici HVO-a zauzeli su položaje u smjeru Zavidovića, dok su srpske snage bez gubitaka napustile prostor Ljeskovice.

Krajem 1992. uglavnom su prestali jači srpski napadi na obrambene položaje HVO-a. Zaključno možemo reći da je obrana Maglaja i šireg žepačkog područja bila iznimno strateški važna jer je VRS zaustavljen u daljnjem napredovanju prema Vranduku i Zenici. Kontrola navedenih prostora omogućavala je i nadzor nad gotovo čitavom dolinom rijeke Bosne.

5.2. Odnosi Hrvata i Muslimana

Tijekom 1992. na prostoru Srednje Bosne dogodio se niz incidenata koji su sve više nagovijestali moguće sukobe između HVO-a i Armije BiH. U obližnjoj Zenici se već polovicom 1992. osjećalo razilaženje HVO-a i TO BiH, a do listopada su Hrvati prisiljeni napustiti sve općinske institucije vlasti.⁸³ Paralelno s tim događajima, na području Žepča, Maglaja i Zavidovića uspostavljena je suradnja između muslimanskog i hrvatskog političkog vodstva s ciljem zajedničke obrane protiv srpskih napada. S vremenom je HVO gotovo u potpunosti preuzeo obranu od napada srpskih snaga što je muslimanska strana iskoristila za vlastito samoorganiziranje.⁸⁴ Nakon preuzimanja obrane Maglaja inženjerski vod HVO-a doveo je rovokopače i ostale strojeve kako bi se utvrdili kod muslimanskog sela Liješnica na

⁸¹ Marijan, *Domovinski rat*, 239.

⁸² Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 274.

⁸³ Marinčić, *Općina Žepče*, 33.

⁸⁴ Pero Topić, *Zločin, ali čiji?*. Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2018., 27.

magistralnom putu prema Maglaju.⁸⁵ Neposredno prije početka radova lokalno se stanovništvo okupilo i izrazilo nezadovoljstvo, a dvojica su Muslimana legla ispred strojeva na cesti i izjavila da je „njima isto došle ustaše, ili četnici“.⁸⁶ Radovi su na određeno vrijeme prekinuti jer je trebalo obnoviti pregovore s muslimanskim političkim vodstvom. Unatoč ovoj manjoj nesuglasici, zajednička obrana i pripreme za rat tekle su relativno dobro te sve do prestanka jačih srpskih napada nisu zabilježeni ozbiljniji incidenti između Hrvata i Muslimana na ovim prostorima.

U drugoj polovici 1992. primjetno je zaoštavanje odnosa između Hrvata i Muslimana. Prvi nešto ozbiljniji incident dogodio se u rujnu 1992. kada su muslimanske jedinice uklonile hrvatsku zastavu s jedne javne ustanove.⁸⁷ Najveći dio žepačkog HVO-a tada je bio na bojištu u Maglaju, a hrvatski pričuvni policajci poslani su da razriješe taj spor i da razoružaju Muslimane. Pripadnici HVO-a su u narednom razdoblju uspostavili kontrolu nad Domom kulture i hotelom *Balkan* u Žepču u koje su kasnije smjestili stožer 111. xp brigade i Vojne policije HVO-a.⁸⁸

S ciljem reguliranja međunacionalnih odnosa, u Žepču je od listopada 1992. do 22. lipnja 1993. djelovalo Hrvatsko-muslimansko koordinacijsko tijelo.⁸⁹ Glavni zadatak ovoga odbora bio je razriješiti sve točke razilaženja između ova dva naroda te spriječiti potencijalne oružane sukobe. Tijelo je djelovalo donekle uspješno do kraja 1992., ali kao takvo nije moglo spriječiti prisutnost manjih incidenata. Slabljenje srpskih napada na ovim prostorima, kao i utjecaj radikalnih muslimanskih postrojbi iz Zenice rezultirali su sve većim i češćim incidentima između Hrvata i Muslimana. U tom kontekstu Shrader zaključuje da je krajem 1992. godine „prestala gotovo svaka komunikacija između muslimanske i hrvatske zajednice u Žepču.“⁹⁰

⁸⁵ Marinčić, *Općina Žepče*, 33.

⁸⁶ Marinčić, *Općina Žepče*, 33.

⁸⁷ Charles R. Shrader, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2003., 217.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 276.

⁹⁰ Shrader, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 217.

6. ZBIVANJA NA PROSTORU ŽEPČA OD SIJEČNJA DO 24. LIPNJA 1993. GODINE

6.1. Sabor Hrvata žepačkog kraja

Potaknuti sve kompleksnijom vojnom i političkom situacijom, izabrani predstavnici Hrvata iz žepačkog kraja donijeli su odluku o sazivanju Sabora koji se trebao održati 31. siječnja 1993. godine.⁹¹ Vrijedi spomenuti da je takav Sabor održan još krajem ožujka 1992. godine. Na njemu su kao punopravni članovi sudjelovali predstavnici HDZ-a BiH u civilnim strukturama vlasti u općinama Žepče, Zavidovići i Maglaj, kao i zastupnici u Skupštini BiH.⁹² Na njemu je tada zaključeno kako će se pristupiti obrani općina Žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić te da će se političkim putem i dalje nastaviti tražiti mogućnost izlaska iz krize. Zasjedanje Sabora na neko je vrijeme prekinuto zbog intenziviranja rata na ovim prostorima.

S obzirom da se stanje na ratištu donekle smirilo, Sabor Hrvata iz Žepča i okolice ponovno je zakazan za kraj siječnja 1993. godine. Sabor se održao u Domu kulture u Žepču. Sudjelovalo je oko 180 osoba među kojima su bili i odbornici općinskih skupština, vodstvo HDZ-a, predstavnici Katoličke crkve, vojni zapovjednici te povjerenici iz svih općina.⁹³ Radno tijelo Sabora činili su Perica Jukić kao predsjedavajući, Drago Vrbić, Anto Marinčić, Ruža Bilić, Franjo Klarić i Ivanka Galić kao izabrani članovi pojedinih općina.⁹⁴ Sudionici Sabora na početku su sjednice ukazali na kompleksnu situaciju u kojoj se našao hrvatski narod u žepačkom kraju. Na zasjedanju Sabora hrvatski narod iz općina Žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić preko svojih izabranih predstavnika donio je odluku o „definiranju interesnog prostora i zajedničkih interesa Hrvata.“⁹⁵ Taj interesni prostor obuhvaćao je područja naseljena pretežno hrvatskim stanovništvom, a to su općine Žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić. U zaključcima Sabora istaknuto je kako navedena područja „čine jednu cijelinu i da je hrvatsko pučanstvo međusobno povezano, bez obzira na trenutnu administrativno-teritorijalnu podjelu.“⁹⁶ Nadalje, s ciljem zaštite interesa Hrvata i očuvanja ovoga prostora, utvrđeno je da će se odlučno braniti od svake agresije. Sve prethodno navedene općine trebale su se ujediniti pod zajedničkim nazivom Žepče s administrativnim središtem u gradu Žepču.⁹⁷ Valja naglasiti da Hrvati nisu imali namjeru nametnuti svoju vlast drugim narodima na ovim

⁹¹ Marinčić, *Općina Žepče*, 40.

⁹² Isto, 30.

⁹³ Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 277.

⁹⁴ Marinčić, *Općina Žepče*, 43.

⁹⁵ Isto, 41.

⁹⁶ Detaljnije o ovome vidi u izvodu iz zapisnika Sabora koji se nalazi u: Marinčić, *Općina Žepče*, 41.

⁹⁷ Isto, 42.

prostorima. Njima se „priznaje sva posebnost njihova identiteta i zajamčuje zajednički život po demokratskim principima.“⁹⁸ Zbog ratnih prilika i određenih neslaganja između sudionika Sabora, zasjedanje je prekinuto bez da se našlo konkretno rješenje hrvatskog pitanja. Hrvatski predstavnici okrenuli su se novim inicijativama u cilju ujedinjenja političke vlasti pa su tako uputili dopis predsjedniku Republike Hrvatske Franji Tuđmanu u kojem traže da se riješi pitanje hrvatskog stanovništva ovih prostora. Taj će problem ostati neriješen sve do kraja rata, kada je utemeljen jedinstveni Općinski odbor HDZ-a Žepče čime su Hrvati Žepča, Maglaja i Zavidovića organizirali jedinstvenu političku vlast.⁹⁹

6. 2. Stanje uoči sukoba

Tijekom 1992. odnosi između Hrvata i Muslimana na mnogim područjima BiH neprestano su se pogoršavali. Incidenti i manji lokalni oružani okršaji prerasli su u otvoreni rat u siječnju 1993. na prostoru Uskoplja, odnosno Gornjeg Vakufa. Nakon dvomjesečnog primirja nastavak rata buknuo je u travnju 1993. prethodno planiranim napadom Armije BiH na HVO na području općine Konjica.

Ovi sukobi kao da se na prvi pogled nisu ticali Žepča i okolice gdje je početkom 1993. uz sve nesuglasice i dalje trajala zajednička obrana.¹⁰⁰ Međutim, situacija na terenu postupno je postajala sve lošija. Shodno navedenom, muslimansko je vodstvo Maglaja, predvođeno predsjednicom Ratnog predsjedništva Aidom Smajić, 22. ožujka 1993. donijelo odluku o prestanku važenja „Odluke Opštinskog kriznog štaba iz lipnja 1992. kojom se obrana općine Maglaj prepustila zapovjedništvu HVO-a Žepče, Zavidovići, Maglaj i Teslić“.¹⁰¹ Valja napomenuti da na toj sjednici nisu bili prisutni hrvatski članovi Ratnog predsjedništva te se može reći da je tim potezom i službeno prekinuta suradnja između HVO-a i Armije BiH na ovom području. Pripadnici HVO-a uspješno su upravljali obranom Maglaja i okolice gotovo godinu dana što je Armija BiH iskoristila za naoružavanje i organiziranje vlastitih snaga. Unatoč ovoj odluci, postrojbe HVO-a nastavile su braniti širi prostor Maglaja sve do početka sukoba između hrvatskih i muslimanskih snaga u lipnju 1993. godine. Dakle, već krajem ožujka 1993. muslimansko političko i vojno vodstvo došlo je do zaključka da su u vojnom smislu dovoljno jaki i da im suradnja s HVO-om više nije potrebna.

⁹⁸ Marinčić, *Općina Žepče*, 41.

⁹⁹ Isto, 68.

¹⁰⁰ Isto, 39.

¹⁰¹ Isto, 57.

S vremenom je postalo jasno da širenje sukoba u središnjoj Bosni neće zaobići područje Žepča. Početkom ožujka 1993. 50-ak pripadnika Armije BiH i mudžahedina stiglo je u Žepče kako bi proslavili uspjehe u ratu protiv Hrvata u Lašvanskoj dolini.¹⁰² Krenuli su u povorku kroz grad uz povike *Allahu akbar*, a među muslimanskim vojnicima bila je popularna i pjesma „Braćo moja muslimani, džihadom se Bosna brani.“¹⁰³ S druge strane, u tom razdoblju lokalno hrvatsko rukovodstvo je u cilju smanjivanja napetosti organiziralo razne športske aktivnosti i zajedničke tiskovne konferencije. Sukladno tome, organiziran je nogometni turnir na kojem su sudjelovale ekipe HVO-a i Armije BiH.¹⁰⁴ Ipak, ovi pokušaji nisu donijeli željene rezultate pa su tijekom svibnja i lipnja 1993. zbog sukoba u ostatku središnje Bosne odnosi Armije BiH i HVO-a u Žepču dosegli vrhunac. Vodstvo HVO-a Žepče nakon sukoba u Lašvanskoj dolini smatralo je da i njih očekuje slična sudbina pa se raspravljalo o mogućem povlačenju snaga angažiranih na prostoru Maglaja¹⁰⁵. Taj je potez trebao poslužiti i kao svojevrsna opomena za napade koje je Armija BiH izvodila u Srednjoj Bosni.¹⁰⁶

U svibnju 1993. pripadnici Armije BiH postavili su kontrolne punktove u selu Begov Han koje se nalazi na magistralnoj cesti između Žepča i Zenice.¹⁰⁷ Armija BiH je tim potezom nastojala dodatno povećati prostor pod svojom kontrolom i ograničiti mobilnost HVO-a prema jugu. Odvijali su se međusobni pretresi koji su dodatno pojačali postojeće nesporazume i neslaganja. Pripadnici žepackog HVO-a nisu se mogli kretati južnije od Nemile, a Zenica je postala praktički nepristupačna. Žepče se tako našlo u potpunoj blokadi od strane VRS-a te Armije BiH. Posljedice ove prometne blokade bile su velike. HVO Žepče se početkom lipnja našao u vrlo teškoj situaciji jer je goriva i municije bilo sve manje, a kasnije se pojavio i problem opskrbe jer je na područje Žepča pristizalo sve više ljudi o kojima se trebalo brinuti. Marijan navodi da se „na prostoru pod nadzorom HVO-a do kraja kolovoza 1993. skrblilo za oko 45 tisuća stanovnika.“¹⁰⁸

Na prostor BiH iz arapskih zemalja su tijekom ratnih 90-ih stigli i mudžahedini.¹⁰⁹ Velik dio ovih svetih ratnika smjestio se u Zenici odakle su pristizali i na prostor Žepča. Bili

¹⁰² Pero Topić, *Hrvati u bosanskom loncu*, Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2000., 65.

¹⁰³ Isto.

¹⁰⁴ Pero Topić, *Xp Žepče*, Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1997., 73.

¹⁰⁵ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 378.

¹⁰⁶ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje: ICTY): 111. xp brigada HVO, Izvješće, str. pov. br. 02/3-36/93 od 19. 4 1993.

¹⁰⁷ Pero Topić, *Hrvati u bosanskom loncu*, 61.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Topić, *Hrvati u bosanskom loncu*, 61.

su iznimno vjerski nastrojeni i nisu bili pretjerano naklonjeni Hrvatima. Tijekom svog boravka u Žepču uzrokovali su nekoliko manjih incidenata. Jedan takav dogodio se u svibnju 1993. kod sela Ozimica zbog kojeg je Vojna policija HVO-a prisiljena promptno reagirati.¹¹⁰ U gradu Žepču skupina je mudžahedina napala novinara Peru Topića kojemu je jedan od njih puškom razbio kameru.¹¹¹

Tokom 12. svibnja 1993. u Žepču je izvršena podjela lokalne policijske stanice na hrvatski i muslimanski dio. U toj podjeli postojeća zgrada policije i dio policijskih vozila ostali su u rukama hrvatskih policajaca. U gradu je tako paralelno djelovala Policijska uprava Žepče i muslimanska Stanica javne bezbednosti Žepče u sklopu Centra službe sigurnosti (CSB) Zenica.¹¹² Sljedeći veći incident odvio se 29. svibnja 1993. kada je iz Zenice u Žepče pristigla skupina od 40 pripadnika CSB Zenica „, pod izgovorom uspostavljanja pravnog poretka R BiH na ovim prostorima.“¹¹³ Svi su policajci bili muslimanske nacionalnosti, a pripadnici HVO-a nisu bili prethodno upoznati s njihovim dolaskom. Tek nakon intervencije i oštrog upozorenja vodstva 111. xp brigade, muslimanski policajci vratili su se u Zenicu. Na samom početku lipnja 1993. pripadnici Armije BiH pucali su po hrvatskoj zastavi u Goliješnici, naselju s hrvatskim stanovništvom.¹¹⁴ Muslimanski diverzantski vod iz mjesta Gornja Ozimica stigao je 8. lipnja 1993. u Žepče i tako dodatno pojačao već postojeće snage Armije BiH u gradu. U sljedećim su danima ranjena dvojica vojnih policajaca HVO-a od strane muslimanskih seoskih straža.¹¹⁵ Počinitelje ovoga incidenta ubrzo je uhitila Vojna policija HVO-a i Armije BiH.

Nakon pada Travnika zapovjedništvo žepačkog HVO-a naredilo je svojim vojnicima da budu u stanju stalne pripravnosti zbog mogućeg napada Armije BiH.¹¹⁶ U zoni odgovornosti 111. xp brigade do lipnja 1993. nije bilo otvorenih sukoba između HVO-a i Armije BiH, ali su u zapovjedništvu spomenute brigade smatrali da bi muslimanske snage zbog političkih neslaganja i duge blokade ovih prostora uskoro mogle napasti položaje pod njenim nadzorom. Zapovjednik 111. xp brigade HVO-a Ivo Lozančić naložio je svojim postrojbama da spriječe ulazak muslimanskih jedinica u zonu odgovornosti brigade, da zaštite hrvatsko stanovništvo postavljanjem linije obrane te da pripadnike Armije BiH razoružaju i

¹¹⁰ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 378.

¹¹¹ Pero Topić, *Demo(n)kratsko ubijanje tijela i duše*, Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1999., 25-27.

¹¹² Slobodan Praljak (dalje SP): Izvješće Policijske uprave Žepče od 15. 6. 1993.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 378.

¹¹⁵ Isto.

¹¹⁶ SP: 111. xp brigada HVO, Zapovijed za obranu broj 2., str. pov. br. 02/1-234/93 od 9. 6. 1993.

spriječe u zauzimanju hrvatskoga teritorija.¹¹⁷ Nadalje, Lozančić je odlučio da „aktivnim borbenim djelovanjem, koristeći povoljan raspored snaga na terenu, glavnim snagama spriječi ulazak muslimanske vojske iz pravca Zenice, Tešnja, Maglaja i Zavidovića u zoni odgovornosti 111. xp brigade i uspostavi kontrole teritorija u unutrašnjosti zone odgovornosti brigade s posebnim naglaskom na Žepče i Novi Šeher, a pomoćne su snage trebale izvršiti razoružanje muslimanskih vojnika u unutrašnjosti teritorija.“¹¹⁸ Iz ove zapovijedi možemo vidjeti da je već 9. lipnja, 15 dana prije početka sukoba, lokalno zapovjedništvo 111. xp brigade HVO-a zbog kompliciranja sukoba i napada Armije BiH na HVO u drugim dijelovima BiH očekivalo slične napade na vlastito općinsko područje.

Tijekom 23. lipnja 1993. izbio je incident na Martinskom Visu nad kojim su istovremeno pokušali uspostaviti kontrolu HVO i Armija BiH.¹¹⁹ Nedugo zatim uslijedile su međusobne prijetnje i ultimatum koji su radikalizirali stanje na području Žepča. Armija BiH bila je spremna za direktan napad i opkoljavanje Žepča pa je početak sukoba bilo pitanje sata. Marijan zaključuje da je spor oko Martinskog Visa, ključne kote za kontrolu nad Žepčem, „bio iskra koja je izazvala sukob koji je već nekoliko mjeseci visio u zraku“.¹²⁰

7.SV. IVO- NAPAD ARMIJE BIH NA ŽEPČE

7. 1. Borbe od 24. do 30. lipnja 1993.

U jutarnjim satima 24. lipnja 1993. muslimanske snage iz pravca Zenice i Željeznog Polja napale su položaje 111. xp brigade na kotu 803 koja se nalazi iznad hrvatskog sela Brezovo polje.¹²¹ S druge strane, muslimanski izvori tvrde da je 111. xp brigada napala snage 319. brdske brigade u Žepču.¹²² Ako uzmemo u obzir da su muslimanske snage bile znatno brojnije te da su za napad pripremljene i dovedene jedinice Armije BiH izvan Žepča nameće se zaključak da su komandanti 3. korpusa bili svjesni konačnog cilja. S tom se tvrdnjom slaže i Topić, koji iznosi podatak da su „Muslimani bili gotovo desetostruko brojniji od Hrvata i da su oni započeli rat na žepačkom prostoru.“¹²³ Tijekom 24. lipnja u Žepču se slavio katolički

¹¹⁷ Isto.

¹¹⁸ Isto.

¹¹⁹ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 379.

¹²⁰ Isto, 380.

¹²¹ Topić, *Zločin, ali čiji?*, 60.

¹²² Skupina autora, *Treći korpus Armije BiH*, 165.

¹²³ Novinar Pero Topić, koji je svjedočio događanjima u Žepču, tvrdi da su u početnoj ofenzivi muslimanske snage doista prve otvorile vatru na pripadnike HVO-a u rajonu Suhog križa. Topić dalje navodi da mu je „Narcis Dročić, zapovjednik Zelenih beretki iz Žepča, osobno priznao da je on naredio i započeo napad na Žepče i da su na rajonu Suhog križa stradali prvi bojovnici HVO-a. Topić, *Demo(n)kratsko ubijanje tijela i duše*, 28.

blagdan sv. Ive. Tradicionalno je taj blagdan podrazumijevao okupljanje većeg broja Hrvata na misnom slavlju. Upravo stoga, pojedini autori smatraju da je muslimanska strana za taj dan pomno planirala započeti otvoreni napad na položaje i djelomično nespремne postrojbe HVO-a.¹²⁴ Međutim, pripadnici 111. xp brigade HVO-a očekivali su sukob i bili su potpuno spremni za napad Armije BiH.¹²⁵ S tom se tvrdnjom slaže i Topić i dodaje da je „gotovo trenutačno uslijedio žestok kontranapad HVO-a i to na svim bojišnicama i u samom gradu gdje su snage bile izmiješane“.¹²⁶

Napadom na Žepče rukovodila je Operativna grupa *Bosna* iz Zavidovića pod vodstvom Refika Lende. U borbama su sudjelovali pripadnici Armije BiH iz sastava 319. brdske brigade Žepče, 318. brigade Zavidovići, 320. brigade Zavidovići, 309. brigade Kakanj, 305. brigada Jajce, 303. brigada Zenice, 314. brigade Zenica te 201. brigade Maglaj.¹²⁷

Hrvatsko vijeće obrane Žepče bilo je organizirano u 111. xp brigadu. Unutar brigade djelovala je i profesionalna bojna *Andrija Tadić* iz pukovnije *Ante Bruno Bušić* koja je bila pristožerna postrojba Glavnog stožera HVO-a.¹²⁸ Brigada je u svom sastavu imala i bojnu *Marko Pranjić* iz Zavidovića, bojnu *Komušina*, bojnu *Vladimir Miličević* te bojnu *Sv. Ilija Gromovnik*. Važnu su ulogu imali i protudiverzantski vodovi *Uskoci*, *Cobre*, *Mrki* i *Albančevi anđeli*. Marijan navodi da je krajem 1993. „HVO u Žepču imao oko 4800 vojnika, od kojih je 3983 bilo u 111. xp brigadi, 140 u bojni *Andrija Tadić*, 106 u Vojnoj policiji i 579 u Domobranskoj bojni Žepče.“¹²⁹ Nešto drugačije procjene donosi nam Topić koji tvrdi da je „111. xp brigada u vrijeme najžešćeg rata imala više od šest tisuća pripadnika.“¹³⁰ Bilo kako bilo, 111. xp brigada bila je zasigurno jedna od najbrojnijih i najuspješnijih brigada HVO-a tijekom rata na području BiH.

Muslimanski je napad započeo topničko-pješačkim djelovanjem iz pravca Zenice i Brezova Polja. Napadi su išli i iz smjera Kaknja i Priluka te Tešnja i Crnog vrha.¹³¹ Žepče se tako našlo u potpunom okruženju i blokadi. Pripadnici 111. xp brigade su uz pomoć bojne

¹²⁴ Shrader, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 220.

¹²⁵ Svjedoci događaja u Žepču iznijeli su informaciju da je navodno prije početka sukoba uhvaćen jedan muslimanski vojnik koji je HVO-u otkrio planove napada. Topić, *Zločin, ali čiji?*, 59.

¹²⁶ Ovu informaciju potvrdili su brojni sudionici i očevidci rata u Žepču među kojima je i novinar Pero Topić. Topić, *Zločin, ali čiji?*, 59.

¹²⁷ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 377.

¹²⁸ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 377.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Topić, *Xp Žepče*, 104.

¹³¹ ICTY: 111. xp brigada Žepče, Izvješće, str. pov. br. 4229 od 26. 6. 1993.

Andrija Tadić i Vojne policije HVO-a organizirali obranu oko sela s većinskim hrvatskim stanovništvom. Snage HVO-a u početnoj fazi sukoba našle su se u iznimno teškoj situaciji.

Zapadno od Žepča 319. brdska brigada Armije BiH i postrojbe pristigle iz Zenice zauzele su Brezovo Polje i kotu Bujadinski Vis.¹³² Nakon ovog izuzetno jakog napada HVO je bio prisiljen na povlačenje te je organizirao obranu na liniji Novakova kosa-Martinski Vis. Uzvisina Martinski Vis imala je iznimnu stratešku važnost jer je bila izvrsno utvrđena i s nje se relativno lako mogao uspostaviti vatreni nadzor nad Žepčem i važnim prometnicama. Nakon relativno kratkih borbi, pripadnici HVO-a potisnuli su muslimanske snage s Martinskog Visa i uspostavili kontrolu nad ovom važnom kotom.

U južnom dijelu Žepča 111. xp brigada postavila je obrambene položaje na desnoj obali rijeke Bosne oko Orahovice, Bukovika i Previle.¹³³ Sustavni napadi muslimanskih jedinica započeli su 26. lipnja 1993. godine. U tim je napadnim akcijama Armija BiH uspjela zauzeti selo Hrastušu te Kiku i Orlovik, dvije vrlo bitne kote za nadzor Žepča i magistralnog puta M-17. U početku rata HVO se povukao s gotovo cijelog prostora oko Bistrice, Kiseljaka i Orahovice, ali se uz iznimno zalaganje bojne *Komušina* uspio konsolidirati i ponovno zauzeti položaje na navedenim područjima. U trenutku sukoba Armije BiH i HVO-a srpske snage ušle su na prostor Žepča i okružile Maglaj, Tešanj i Usoru. HVO je sa Srbima sklopio dogovor o međusobnom nenapadanju, ali je zbog rata s Muslimanima prisiljen napustiti strateški važne pozicije na Crnom Vrh, Stražbi i Hatkinim njivama. Srpska vojska poštivala je primirje i s tih položaja nije agresivno djelovala. Na jugu Žepča najvažnije bitke vodile su se oko Blagojević brda, Gavranića i Vrančuga.¹³⁴ U svim je ovim borbama 111. xp brigada izvojevala pobjedu, ali uz znatne gubitke. U unutrašnjosti Žepča vodile su se konstantne borbe s ciljem razoružavanja muslimanskih sela Ozimice, Liješnice i Dubrvice.

Tijekom 28. lipnja 1993. jedinice Armije BiH napale su linije obrane HVO-a Žepačko raskrižje-Orahovica-Bukovik. Unatoč zaustavljanju napada, pripadnici Armije BiH uspjeli su zauzeti važne dominantne kote. Ipak, u toku noći HVO je nakon konsolidiranja snaga uspostavio novu liniju obrane s desne strane rijeke Bosne od Stražbe do Gornje Lovnice.¹³⁵ Na lijevoj obali Bosne linije obrane ostale su nepromijenjene. Nakon toga, Armija BiH je povelala nove napade iz smjera Željeznog polja na rejon Tutnjevac-Orašac s namjerom spajanja

¹³² Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 381.

¹³³ Isto.

¹³⁴ Davor, *Marijan, Rat Hrvata i Muslimana*, 381.

¹³⁵ SP: Izvješće o stanju bojišnice 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 204/93 od 29. 6. 1993.

s Novim Šehrom i Tešnjom.¹³⁶ HVO je odbio oba napada te krajem lipnja uspješno deblokirao područje Novog Šehera.

Istovremeno s napadima na općinsko područje, u samom gradu Žepču razvile su se žestoke ulične borbe.¹³⁷ Obranom grada rukovodio je Mirko Jakovljević čija se bojna *Andrija Tadić* 24. lipnja iz Osove probila u Žepče. Muslimani su napadali istovremeno s pravca Zenice, Maglaja, Tešnja i Zavidovića. U gradu i okolnim selima bila je smještena domaća 319. brdska brigada Armije BiH koja je u početku stvarala velike probleme HVO-u. Također, Muslimanima je iz Zenice u pomoć pristigao znatan broj tenkova, dok je 111. xp brigada raspolagala isključivo s pješačkim naoružanjem te 15-ak topova koji su uglavnom bili neupotrebljivi.¹³⁸ Tek nakon nekoliko dana žestokih borbi žepački se HVO upustio u pregovore s VRS-om oko posudbe manjeg broja tenkova.¹³⁹ Predstavnici VRS-a su naposljetku pristali posuditi tenkove HVO-u smatrajući ga mnogo manjom prijetnjom od Armije BiH. Osim toga, ta je interesna posudba bila dodatno naplaćena u novcu. Tako je 30. lipnja 1993. u grad ušla skupina srpskih tenkova uz čiju je pomoć 111. xp brigada uspostavila kontrolu nad gradom. Postrojbe HVO-a ovladale su velikim dijelom grada Žepča. Unatoč razbijanju, preostale grupe pripadnika Armije BiH u Žepču nastavile su s pružanjem snajperskih aktivnosti stvarajući na taj način ozbiljne probleme pripadnicima HVO-a i civilnom stanovništvu. Istovremeno, HVO je zauzeo i naselje Gornja Ozimica u sjevernom dijelu Žepča.¹⁴⁰ Grad je tjedan dana bio gotovo neprestano bombardiran što je rezultiralo velikim brojem ljudskih žrtava i materijalnom štetom. HVO je potisnuo Muslimane do južne obale rijeke Bosne i Papratnice, a pod kontrolu je stavljen i zapadni dio Žepča. Zapovjednik 319. brigade Armije BiH Galib Dervišić 30. je lipnja 1993. bezuvjetno predao grad Žepče vodstvu 111. xp brigade.¹⁴¹ Dervišić je predaju dogovorio s Božidarom Tomićem, članom zapovjedništva 111. xp brigade pristavši na predaju dijela svojih snaga u gradu. Unatoč tome, dio pripadnika 319. brdske brigade uspio se povući do Željeznog polja, dok se jedna skupina pripadnika Armije BiH utvrdila u naselju Orlovik.¹⁴² Nakon trijumfa u Žepču zapovjedništvo 111. xp brigade podijelilo je zonu obrane na nekoliko sektora, a bojni *Andrija Tadić* iz sastava

¹³⁶ Isto.

¹³⁷ ICTY: Komanda 3. korpusa, Izvješće o stanju u Žepču i Zavidovićima, str. pov. br. 02/31-544 od 26. 6. 1993.

¹³⁸ Topić, *Zločin, ali čiji?*, 60.

¹³⁹ Isto, 61.

¹⁴⁰ ICTY: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, br. 4229 od 26. 6. 1993.

¹⁴¹ ICTY: Komanda 3. korpusa, Dopis, str. pov. br. 02/453-2 od 2. 7. 1993.; Istoga je dana u Žepču zarobljen Irfan Ajanović, tadašnji generalni tajnik SDA. Kasnije je predan srpskoj vojsci gdje je neko vrijeme proveo u zatvoru.

¹⁴² Isto.

profesionalne pukovnije *Ante Bruno Bušić* koja je imala veliku ulogu u obrani Žepča namijenjena je uloga interventnih snaga.¹⁴³

7.2. Nastavak borbi u drugoj polovini 1993. godine

Usprkos činjenici da se manji dio muslimanskih vojnih postrojbi predao zapovjedništvu 111. xp brigade, borbe na širem žepačkom prostoru bile su i dalje aktivne. HVO je dobar dio svojih snaga usredotočio na zaustavljanje napada pripadnika Armije BiH s juga i jugozapada. Osnovni je cilj bio vraćanje linije Orahovica – Bukovik – Kika, koja je imala izniman taktički i strateški značaj. Tokom 5. srpnja 1993. započeo je prilično jak napad Armije BiH kojoj je u pomoć pristigla i 314. motorizirana brigada iz Zenice.¹⁴⁴ Postrojbe HVO-a pritom su potisnute s kote Drenjak te su se povukle na liniju Divova voda – Lazine – Vis. Također, Armija BiH izvela je diverzantski napad iz smjera Zenice na područje iznad sela Papratnice. Pod okriljem noći muslimanske su postrojbe potisnule pripadnike 111. xp brigade s kote Oštruljak. Zauzimanjem ove važne kote u opasnost je doveden veliki dio bojišnice sektora Zapad koji se protezao od rijeke Bosne sve do Martinskoga Visa. Već sljedećeg dana pripadnici HVO-a povratili su izgubljene položaje oko Oštruljka nanijevši Armiji BiH osjetne gubitke.¹⁴⁵ Muslimanske su snage često napadale i iz smjera Vrančuga, Bistrice i Zavidovića s ciljem prodora na desnu obalu rijeke Bosne. HVO je te napade odbio i zauzeo dio Dubravice kod Zavidovića.¹⁴⁶ Zapovjedništvo žepačkog HVO-a nastojalo je zauzeti brdo Tutnjevac na lijevoj obali Bosne, a na desnoj obali Žepačko raskrižje te strateški važne kote Orahovica, Kika, Orlovik i Bukovik. Zaposjedanjem navedenih prostora uvelike bi se popravio borbeni položaj i znatno bi se olakšala daljnja ratna djelovanja. Ipak, zauzimanje navedenih područja u tom trenutku nije bilo moguće jer je dio hrvatskih snaga bio angažiran na bojištima u Maglaju i Zavidoviću. Pripadnici 111. xp brigade su 9. srpnja obranili Vardu, a 16. srpnja zauzeli su i kotu Vis.¹⁴⁷ Do kraja srpnja 1993. Armija BiH još je nekoliko puta bezuspješno napadala prostor Varde. Pripadnici HVO-a su od 24. 6. 1993. neprekidno držali obrambene položaje. Zapovjedništvo 111. xp brigade je sa srpskom stranom stupilo u pregovore da oni preuzmu crtu obrane prema Maglaju kako bi se rasteretili pripadnici HVO-a u Žepču, ali ni oni nisu raspolagali s dovoljno ljudstva.¹⁴⁸

¹⁴³ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 380.

¹⁴⁴ Isto, 384.

¹⁴⁵ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/4 210/93 od 6. 7. 1993.

¹⁴⁶ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 380.

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/4 210/93 od 6. 7. 1993.

Krajem srpnja 1993. Armija BiH je s jakim pješačkim snagama veličine tri brigade uz potporu topništva provela akciju zauzimanja velikog prostora na području Zapadnog sektora obrane Žepča. Iz smjera Zenice napadnuta je linija obrane Duga kosa-Dugi Brijeg-Martinski Vis. Osnovni je cilj ove akcije bilo spajanje snaga na pravcu Zenica-Željezno Polje-Novi Šeher-Tešanj čime bi HVO na žepačkom bojištu ostao odvojen od srpskih snaga. U noći s 27. na 28. srpnja pripadnici Armije BiH napali su područje Duga kosa-Dugi brijeg i tako im se otvorio put do Martinskoga Visa.¹⁴⁹ Pripadnici Armije BiH ubrzo su uspostavili nadzor nad tom ključnom kotom žepačkog bojišta dovodeći na taj način 111. xp brigadu HVO-a u iznimno nepovoljnu situaciju.

Stanje u zapadnom dijelu Žepča na liniji obrane Novakova kosa - Gornja Papratnica – Duga kosa - Mekote tijekom 29. srpnja 1993. bilo je izrazito teško za HVO. Pripadnici 111. xp brigade izvodili su napadna borbena djelovanja na prostoru Tutnjevca u cilju stalnog pritiska na jedinice Armije BiH. Ovi su napadi donijeli značajne rezultate jer se dio postrojbi Armije BiH prebacio s Martinskog Visa na Tutnjevac. Zapovjedništvo 111. xp brigade sada se osjećalo potpuno spremno za ponovno osvajanje najznačajnije kote za obranu žepačkog prostora. HVO je angažirao sve specijalne postrojbe i snage iz pričuve. Borbe za oslobađanje Martinskoga Visa započele su 30. srpnja 1993. godine.¹⁵⁰ Napadne akcije vršile su se iz nekoliko pravaca uz jaku topničku potporu. Pripadnici 3. satnije krenuli su iz pravca Markovo brdo – Velika kosa prema Tabašnici, dok su specijalne postrojbe 111. xp brigade, bojna *Andrija Tadić* i vod *Uskoci* napredovali iz smjera Šera i Vitlaca prema Martinskome Visu. Zajedničko djelovanje 3. satnije i specijalnih postrojbi 111. xp brigade pokazalo se uspješnim jer su pripadnici Armije BiH vrlo brzo prisiljeni na povlačenje. Na prostoru Duge Kose hrvatske su snage potisnule Muslimane i doveli ih u okruženje. Muslimanima je tako preostao samo uski koridor koji su još neko vrijeme branili kako bi izvukli snage koje su prisiljene napustiti položaje na Martinskome Visu. Bitno je spomenuti i da su specijalni vodovi *Uskoci*, *Kobre* i bojna *Andrija Tadić* krajem srpnja 1993. zaustavile prodor Armije BiH prema selima Ljubna, Ozimica i Matina i presijecanje iznimno važne prometnice M-17.

U kolovozu 1993. HVO se pripremao na vraćanje položaja na desnoj obali rijeke Bosne. Potisnute su muslimanske snage u Biljačićima gdje je postavljena jača linija obrane prema Zavidovićima.¹⁵¹ Tijekom 10. i 11. kolovoza intenzivirale su se borbe u zapadnom sektoru žepačke bojišnice na području Gornje Papratnice. Prvog dana ratnih djelovanja

¹⁴⁹ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 384.

¹⁵⁰ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 384.

¹⁵¹ Isto.

specijalne postrojbe 111. xp brigade uspjele su ovladati kotom Tutnjevac iznad Gornje Papratnice. Ipak, pod okriljem noći Muslimanima su u pomoć pristigle prilično jake pješачke snage ojačane sa skupinom mudžahedina koje su potisnule HVO sa spomenute kote. Sljedećeg su se dana pripadnici 111. xp brigade i bojne *Andrija Tadić* konsolidirali i krenuli u ratna djelovanja s ciljem zaustavljanja daljnjeg muslimanskog proboja. Iznimno žestoke borbe vodile su se na šumovitom i teško prohodnom terenu oko kota Kondžilo i Tutnjevac. Muslimanske su vojne jedinice uz topničku podršku izvodile bočne napade na postrojbe HVO-a. Pješачka i topnička borbena djelovanja izvodila su se čitav dan no značajnijih napredovanja nije bilo. Međutim, pripadnici HVO-a naposljetku su uspjeli probiti dio muslimanskih linija i zauzeti pojedine rovovske položaje.¹⁵² U ovim su sukobima pripadnici 111. xp brigade nanijeli Muslimanima prilično velike gubitke te su uspjeli očuvati prethodno uspostavljene položaje.

Tijekom 16. kolovoza 1993. diverzantska skupina 303. i 314. brigade Armije BiH upala je u hrvatsko selo Kiseljak kod Žepča. U napadu koji su spomenuti diverzanti proveli stradalo je osam civila, a 23 ih je bilo zarobljeno.¹⁵³ Uslijedila je brza intervencija HVO-a te su se muslimanski diverzanti našli u okruženju. U takvim okolnostima, pripadnici Armije BiH su zarobljene civile, među kojima je bilo žena i djece iskoristili kao živi štit da bi izašli iz okruženja i izbjegli zarobljavanje.¹⁵⁴ Civili su kroz šumske puteve odvedeni u selo Golubinja, udaljeno 15 kilometara od Kiseljaka. Razmjena tih ljudi za nekoliko mrtvih diverzanata, čija su tijela ostala u Kiseljaku, obavljena je 20. kolovoza 1993. u Brezovu Polju.¹⁵⁵

Nakon niza neuspješnih akcija na žepačkom bojištu, u rujnu 1993. provedena je reorganizacija Operativne grupe *Bosna*. Ta se grupa i dalje sastojala od 303., 309., 318. i 319. brdske brigade, ali je tada ostala bez 314. motorizirane brigade koja je vraćena u Zenicu.¹⁵⁶ Armija BiH je tijekom rujna promijenila ratnu strategiju te je s pozicija na Orloviku, u Golubini i Orahovici granatiranjem nastojala ugroziti hrvatske položaje u Žepču i obližnjim selima.¹⁵⁷ Uvidjevši da česti napadi na hrvatske linije obrane nisu donijeli željene rezultate, Armija BiH je tijekom rujna nekoliko puta izvela napadne akcije na srpske položaje u čemu je ostvarila određene uspjehe. Naime, muslimanske su snage zauzele Marijinu Kosu kod sela

¹⁵² ICTY: Komanda 3. korpusa, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 02/31-633 od 11. 8. 1993.

¹⁵³ Topić, *Hrvati u bosanskom loncu*, 108.; Topić, *Zločin, ali čiji?*, 85.

¹⁵⁴ Topić, *Xp Žepče*, 93.; Topić, *Zločin, ali čiji?*, 88.; Marić, *Kronologija žepačkog kraja*, 281.

¹⁵⁵ Vrijedi spomenuti da ovom prilikom Pero Topić, novinar koji je također zarobljen u Kiseljaku, nije razmijenjen, već je nakon silnih ispitivanja i mučenja prebačen u vojni logor KPD Zenica. Topić, *Zločin, ali čiji?*, 88-89.

¹⁵⁶ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 384.; Skupina autora, *Treći korpus Armije BiH*, 161.

¹⁵⁷ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 385.

Čusto Brdo na maglajskoj bojišnici te područje Ključ – Borik.¹⁵⁸ Pripadnici HVO-a u kratkom su roku vratili navedene prostore i prepustili ih Srbima.¹⁵⁹

Početkom rujna 1993. Armija BiH je uz pomoć pridošlih pojačanja iz Zenice pokušala napraviti proboj u ulicu Orlovik.¹⁶⁰ Nakon višesatnih borbi muslimanske su jedinice odbijene, a hrvatska crta obrane stabilizirana. Istovremeno je Armija BiH izvršila napad na sela Biljačić, Karaula i Debelo brdo kod Zavidovića s ciljem proboja duž rijeke Bosne prema Maglaju.¹⁶¹ U tom su napadu sudjelovali i mudžahedini, ali su se hrvatske snage čvrsto držale. U ovom su razdoblju na prostor Žepča pristigle i nove muslimanske snage te je umjesto Suada Hasanića, dotadašnjeg zapovjednika 303. brigade koji je predvodio ofenzivne akcije na Žepče došao novi zapovjednik Jasmin Šarić, a operacijama je koordinirao Rasim Imamović.¹⁶² U međuvremenu, 111. xp brigada aktivno je radila na pripremama za obranu od novih očekujućih napada Armije BiH na desnoj obali rijeke Bosne.

Konstantna snajperska djelovanja pripadnika Armije BiH znatno su otežavala život u Žepču. Muslimani su se iznimno dobro utvrdili u gusto naseljenom dijelu grada pod nazivom Preko odakle su snajperima ugrožavali civilno stanovništvo i pripadnike HVO-a. Otegotne okolnosti bile su i te što su pripadnici Armije BiH bili prilično dobro naoružani te su imali dobru komunikaciju sa svojim snagama u Zenici i Zavidovićima. Vodstvo 111. xp brigade došlo je do zaključka kako se zaostale snage Armije BiH moraju udaljiti iz toga dijela grada da bi se normalizirao život u Žepču. Shodno tome, sredinom rujna HVO je započeo provoditi pripremna borbena djelovanja s ciljem oslobađanja naselja Preko. Tijekom 16. rujna pripadnici 111. xp brigade i bojne *Andrija Tadić* krenuli su u akciju s namjerom oslobađanja tog dijela grada te potiskivanja muslimanskih snaga prema Zenici. Akcija je izvedena sa znatnim pješачkim snagama koje su napadale iz više smjerova, a tijekom noći pripadnici 111. xp brigade napredovali su uz rijeku Bosnu i tako iznenadili muslimanske vojnike i primorali ih na povlačenje. Nakon cjelodnevnih pješачkih i topničkih borbi 111.xp brigada potisnula je pripadnike Armije BiH iz naselja Preko te zaposjela položaje Orlovik – Radava – Drenjak. Zauzeta je i cijela desna obala rijeke Bosne čime su konačno postavljeni svi temelji za normalizaciju života u Žepču.¹⁶³ Ovom je akcijom prekinuta veza muslimanskih snaga preko

¹⁵⁸ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 99/93 od 13. 9. 1993.

¹⁵⁹ Isto.

¹⁶⁰ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 83/93 od 1. rujna 1993.

¹⁶¹ Isto.

¹⁶² SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 83/93 od 1. rujna 1993.

¹⁶³ Isto.

Hrastušja sa Zavidovićima, a sve pokušaje Armije BiH da vrati izgubljene pozicije 111. xp brigada je odbila.

HVO je 19. rujna 1993. proveo akciju konačnog zauzimanja muslimanskih položaja iznad Žepča oko Orlovika, Preville, Bukovika i Kike.¹⁶⁴ Napad je tekao iz smjera Preka prema Hrastuši i Orloviku te iz pravca Papratnice prema koti Kika. U toj su akciji sudjelovali pripadnici specijalnih postrojbi 111. xp brigade, bojne *Andrija Tadić* te pripadnici Vojne policije HVO-a. Tijekom te uspješne akcije HVO je zaplijenio veće količine oružja i uspostavio nadzor nad Begovim Hanom i Željeznim Poljem, jakim muslimanskim uporištima. Vojnici Armije BiH u bijegu su zapalili prethodno zauzeta hrvatska sela Brezovo polje i Golubinja. HVO je 19. rujna napao prostor Orahovice.¹⁶⁵ Ponovno je uspostavljena kontrola nad Brezovim Poljem čime su bolje povezani položaji položaji nad sektorom Jug oko pravca Varda – Milosavac – Vrančug – Bukovik –Kika.

Tijekom listopada 1993. borbe su se uglavnom vodile na maglajskom dijelu bojišta. U akciji zaustavljanja prodora snaga Armije BiH iz pravca Tešnja prema Novom Šeheru sudjelovalo je i desetak pripadnika bojne *Andrija Tadić*. Glavni zadatak bojne bio je zauzimanje kote Ključ i dio kote Borik.¹⁶⁶ Postrojbe HVO-a osvojile su kotu Borik koju su Muslimani prethodno zauzeli u sukobu s VRS-om. Osvajanjem Borika stvoreni su svi preduvjeti za nastavak napredovanja prema koti Ključ. Uvidjevši da vlada nered u muslimanskim redovima, postrojbe HVO-a nastavile su s napredovanjem u cilju zauzimanja i druge izuzetno važne kote Ključ što se naposljetku i ostvarilo. Pripadnici Armije BiH su uz velike gubitke bili prinuđeni na povlačenje. Postrojba *Andrija Tadić* je 18. listopada 1993. držala linije obrane sektora Jug, preciznije oko kote Varda. S tog područja HVO je izvodio izviđanja položaja Armije BiH s kojih su vršene stalne provokacije.¹⁶⁷

Tijekom 2. studenog 1993. pripadnici Armije BiH prisiljeni su na povlačenje nakon žestokih borbi u selu Ljeskovica.¹⁶⁸ Istoga dana skupina mudžahedina iz Željeznog Polja pokušala se iz smjera Tutnjevac – Brezova Kosa probiti u selo Papratnica u čemu su bili zaustavljeni od strane pripadnika 111. xp brigade.¹⁶⁹ Stanje se nakon toga primirilo pa snage Armije BiH tijekom 3. studenog nisu nastavile daljnje borbene djelovanje. Međutim, hrvatska strana opazila je novo grupiranje snaga Armije BiH u Željeznom Polju zbog čega je

¹⁶⁴ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 83/93 od 1. rujna 1993.

¹⁶⁵ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 104/93 od 18. rujna 1993.

¹⁶⁶ SP: Bojna *Andrija Tadić*, Izvješće br. 324/93 od 1. listopada 1993.

¹⁶⁷ SP: Bojna *Andrija Tadić*, Izvješće br. 344/93 od 18. listopada 1993.

¹⁶⁸ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 152/93 od 2. studenog. 1993.

¹⁶⁹ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 153/93 od 2. studenog 1993.

procjenjivala kako je riječ o novim pripremama za napad.¹⁷⁰ Veća diverzantska skupina Armije BiH je 4. studenog 1993. u kasnim noćnim satima napredovala uz rijeku Bosnu i upala u selo Vinište kod Žepča. Cilj ove diverzantske akcije bio je upasti u dubinu teritorija pod kontrolom HVO-a i tako nanijeti pomutnju u redove hrvatske obrane. Također, muslimanske su snage nastojale s leđa napasti i probiti linije obrane 111. xp brigade koje su u ovom području gravitirale prema Zavidovićima. Interventne postrojbe 111. xp brigade vrlo su brzo reagirale te su za nekoliko sati primorali pripadnike Armije BiH na povlačenje. U ovom diverzantskom napadu stradalo je nekoliko civila, a neki su i odvedeni u smjeru Zavidovića.¹⁷¹ Na temelju zapovijedi 111. xp brigade pripadnici profesionalne bojne *Andrija Tadić*, koji su se nalazili u punoj borbenoj spremnosti, dobili su zadatak uspostavljanja nadzora u sektoru Vinište – Zubić.¹⁷² Novih napada Armije BiH na ovo područje nije bilo.

Armija BiH je 7. studenog 1993. u ranim jutarnjim satima granatirala područje Orlovik – Previla – Kika nakon čega je povela pješачki napad kojeg su pripadnici HVO-a zaustavili.¹⁷³ Do kraja studenog zabilježeno je tek nekoliko manjih incidenata i povremenih muslimanskih napada na strateški važna područja koji su uglavnom bili neuspješni. Početkom prosinca 1993. HVO je počeo aktivnije djelovati. Bojna *Andrija Tadić*, Vojna policija HVO-a i ostali interventni vodovi započeli su 4. prosinca 1993. u ranim jutarnjim satima akciju zauzimanja kota Srgovi i Gajići na novošeherskom bojištu. S tih su dominantnih pozicija pripadnici Armije BiH neprestano ugrožavali hrvatsko stanovništvo u obližnjim selima Strupina i Radojčić. Akcija je uspješno realizirana. Pripadnici Armije BiH su uspješno odbačeni, a hrvatska strana došla je u posjed određene količine prijeko potrebnog naoružanja. Značajno je poboljšana taktički položaj na ovom dijelu bojišta i stvoreni su svi preduvjeti za izbijanje na prometnicu Tešanj – Maglaj.¹⁷⁴

U južnom su dijelu Žepča jedinice Armije BiH sredinom prosinca zauzele strateški iznimno važnu kotu Bukovik odakle se kontrolirao prilaz Žepču i položajima na Orloviku i Previli.¹⁷⁵ HVO je 20. prosinca 1993. u popodnevnim satima započeo akciju oslobađanja Bukovika. Snage 111. xp brigade napadale su iz nekoliko pravaca te su nakon teških borbi u potpunosti ostvarili cilj natjeravši Armiju BiH na povlačenje. Vrijeme napada pomno je odabrano jer je obično u to vrijeme završavala prva smjena pa se dio vojnika povukao s linije

¹⁷⁰ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 154/93 od 3. studenog 1993.

¹⁷¹ SP: Bojna *Andrija Tadić*, Izvješće br. 371/93 od 6. studenog 1993.

¹⁷² SP: Bojna *Andrija Tadić*, Izvješće br. 371/93 od 6. studenog 1993.

¹⁷³ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 – 162/93 od 7. studenog 1993.

¹⁷⁴ Isto.

¹⁷⁵ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 387.

obrane, a vojnici koji su držali stražu u drugoj smjeni nisu stigli na vrijeme zauzeti obrambene pozicije. Sve navedeno rezultiralo je zauzimanjem veoma značajnih položaja iznad grada Žepča uz minimalne gubitke. Sljedećega dana Armija BiH pokrenula je operaciju vraćanja kote Bukovik. Nakon žestokih borbi koje su trajale čitav dan pripadnici Armije BiH uspjeli su zauzeti dio Bukovika.¹⁷⁶ HVO je 22. prosinca ponovno zauzeo kotu Bukovik, a muslimanske su se snage vratile na svoje početne pozicije. Do 23. prosinca 111. xp brigada vratila je položaje i popravila liniju obrane Bukovik – Previla – Kika – Novakova kosa.¹⁷⁷ Borbe za ovu kotu nastavile su se i u sljedećim danima zbog čega je HVO angažirao i pripadnike bojne *Andrija Tadić*.¹⁷⁸ Na Božić 1993. pripadnici Armije BiH ponovno su napali obrambene položaje HVO-a na Bukoviku. Napad je započeo minobacačkim udarima poslije kojega je uslijedio jak pješачki napad s prilično velikim brojem vojnika. Nakon kratkotrajnih borbi, bojna *Andrija Tadić* odbila je i taj napad muslimanske strane. Uvidjevši da proboj na ovoj liniji nije moguć, Armija BiH je odustala od daljnjih napada te je kota Bukovik ostala pod kontrolom HVO-a. Kraj 1993. obilježila je neuspješna akcija koju je predvodila bojna *Andrija Tadić* s namjerom zauzimanja kote Tujnica.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 387.

¹⁷⁷ SP: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3-432/93 od 23. 12. 1993.

¹⁷⁸ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 387.

¹⁷⁹ Rotim, *Obrana Herceg Bosne*, 352.

8. STANJE U ŽEPČU TIJEKOM 1994. GODINE

Nakon više od dva tjedna bez intenzivnijih sukoba jedinice Armije BiH su 13. siječnja 1994. bez uspjeha napale područje Varde. Taj novi napad bio je nagovještaj znatno jačih muslimanskih napada koji su počeli 21. siječnja. Cilj tih napada bio je povezivanje jedinica Armije BiH s onima u Maglaju i Zavidoviću.¹⁸⁰ Na maglajskom dijelu bojišta Armija BiH probila je srpske linije obrane i zauzela kotu Rovine čime je neposredno ugrozila hrvatska sela Bradiće i Brankoviće. Nakon teških borbi koje su se odvijale po šumskim i snijegom prekrivenim područjima pripadnici 111. xp brigade zaustavili su napad, ali su Rovine i dalje ostale pod muslimanskom kontrolom. Tijekom 23. siječnja 1994. pripadnici Armije BiH započeli su veliki napad iz pravca Zavidovića i Kaknja na obrambene položaje 111. xp brigade. Jedinice Armije BiH su iznenadnim i silovitim napadom pod okriljem noći uspjeli ovladati dijelovima Varde i Debeloga brda što im je uvelike olakšalo daljnje napredovanje u smjeru Žepča.¹⁸¹ Unatoč ovom jakom napadu Armije BiH, jedan vod 111. xp brigade ostao je na obrambenim položajima te se našao u potpunom okruženju. Po veoma dubokom snijegu i hladnom vremenu pripadnici 111. xp brigade odolijevali su muslimanskim napadima da bi u kontranapadu uspješno vratili prethodno izgubljene položaje na Debelom brdu i Vardi. Također, iz okruženja je izvučeno 30-tak pripadnika HVO-a koji su čitav dan odbijali napade Armije BiH. Nakon dvodnevni borbi muslimanske su snage potisnute na polazne točke. Krajem siječnja 1994. vodile su se i borbe na maglajskoj bojišnici s ciljem zauzimanja kote Rovine u kojima HVO nije ostvario željene ciljeve.¹⁸²

Početak veljače 1994. VRS je napao položaje Armije BiH u blizini Zavidovića u kojima je osvojio sela Kazići i Previla.¹⁸³ Od tog razdoblja nije bilo značajnijih sukoba između HVO-a i Armije BiH, a 22. veljače u Donjoj Golubinji kod Žepča potpisano je primirje između 111. xp brigade HVO-a i 303. brdske brigade Armije BiH.¹⁸⁴ Unatoč dogovorenom primirju, muslimanske su vojne jedinice krajem veljače nekoliko puta napale obrambene linije 111. xp brigade, pri čemu su stradala dva hrvatska vojnika. Dio postrojbi 111. xp brigade i dalje je ostao raspoređen na obrambenoj liniji kao sigurnost hrvatskom pučanstvu žepačkoga kraja. U toku 18. ožujka 1994. u Washingtonu je potpisan sporazum

¹⁸⁰ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 387.

¹⁸¹ Isto.

¹⁸² U tim je borbama poginuo Josip Karimović Grabo, zapovjednik specijalne postrojbe PDV *Uskoci* koja je djelovala u sklopu 111. xp brigade.

¹⁸³ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 387.

¹⁸⁴ Isto.

koji je prekinuo oružane sukobe Hrvata i Muslimana.¹⁸⁵ Otvoreni sukob HVO-a i Armije BiH time je prestao, a na širem žepačkom prostoru se krajem veljače i početkom ožujka 1994. ponovno zaratilo sa srpskom stranom. Tada je dogovoreno i stvaranje Federacije BiH, a Općina Žepče je kasnije gotovo u cjelosti ušla u njen sastav.

U ožujku 1994. VRS je usredotočio svoje napade na prostore Maglaja, Tešnja i Usore. Srpske snage napredovale su iz pravca Ozrena u cilju povezivanja s postrojbama iz Teslića, ali je HVO to donekle uspio spriječiti zauzimanjem položaja u selu Globalarica. VRS je na prostor Novog Šehera tijekom ožujka dovukao nove snage, a HVO je odgovorio učvršćivanjem pozicija oko hrvatskih sela u Novom Šeheru. Srpski napadi na Maglaj izvodili su se dijelom preko prostora pod kontrolom 111. xp brigade. Vodstvo Armije BiH tražilo je da im se dopusti slobodan prolaz kako bi pomogli u obrani grada.¹⁸⁶ Nekoliko manjih jedinica Armije BiH prošlo je kroz teritorij HVO-a te je uz angažman 111. xp brigade sudjelovalo u deblokadi Maglaja. Hrvatske su snage 20. ožujka 1994. zaposjele ključne položaje u selu Galovac kod Novog Šehera i potisnuli srpske snage. Srpsko povlačenje trajalo je nekoliko dana i završeno je 23. ožujka 1994.¹⁸⁷ Maglaj je u potpunosti deblokiran, a važna prometnica Novi Šeher – Crni vrh – Tešanj ponovno je otvorena za promet.

¹⁸⁵ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 388.

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Isto.

9. SURADNJA HVO-A I VRS-A NA ŽEPAČKOM PODRUČJU

Suradnja HVO-a i VRS-a u Žepču uistinu je postojala i tu nema spora. Međutim, ovu je problematiku potrebno opsežnije razraditi kako bi se utvrdili razlozi za uspostavu ove suradnje i kojoj je to strani više odgovaralo.

U ožujku 1993. čelni ljudi žepačkog HVO-a smatrali su da je rat s Muslimanima neminovan zbog širenja sukoba u Srednjoj Bosni te pritiska iz Zenice. S ciljem razriješenja ove situacije, u sljedećim su mjesecima nekoliko puta od vodstva Hrvatske zajednice Herceg - Bosne tražili da se razgovara o njihovom položaju.¹⁸⁸ Najčešće se predlagalo stupanje u pregovore sa Srbima, s čijim je predstavnicima iz Doboja zapovjednik 111. xp brigade Ivo Lozančić već imao kontakte.¹⁸⁹ Odnos Srba i Hrvata na ovim prostorima temeljio se na činjenici da Srbi nisu u mogućnosti osvojiti Usoru i Žepče, što je došlo na vidjelo u drugoj polovici 1992. godine. Srbi su od tada nastojali s HVO-om iz Žepča potpisati sporazum o nenapadanju i vojno ih iskoristiti u ratu protiv Muslimana. Predsjednik općine Žepče Perica Jukić iz Tomislavgrada je predsjedniku Republike Hrvatske Franji Tuđmanu poslao dopis u kojem je iznio prijedlog da 111. xp brigada stupi u savez sa Srbima.¹⁹⁰ Jukić je smatrao da je to „jedini način da u obostranom interesu opstanemo.“¹⁹¹ U lipnju 1993. pukovnik Lozančić i Velimir Arsić, komandant Operativne grupe *Doboj*, sastali su se u Dubravama. Srpska je strana bila spremna dozvoliti opskrbu i dostavu streljiva preko svojeg teritorija, a zauzvrat su tražili suradnju u ratu s Muslimanima.¹⁹² Slično je mišljenje imao i Lozančić koji je 16. lipnja 1993. ponovo tražio instrukcije od svojih nadređenih te zatražio da se dogovor sa Srbima što je moguće brže sklopi kako se ne bi ponovio scenarij iz Travnika.¹⁹³ Odgovor iz Glavnog stožera HVO-a stigao je tek 20. lipnja, a 111. xp brigadi naloženo je da povuče vojsku s linije prema VRS-u i da pripremi ljude za izvlačenje u Kiseljak.¹⁹⁴ Ova zapovijed nikada nije ispunjena jer je Glavni stožer HVO-a, zbog vanjskih pritisaka, sljedećeg dana do daljnjeg odgodio realizaciju zadatka.¹⁹⁵

Dakle, suradnja HVO-a i VRS-a na žepačkom području prvenstveno se očitovala kroz opskrbu koja je pristizala preko teritorija pod srpskom kontrolom, ali je HVO sve to morao

¹⁸⁸ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 378.

¹⁸⁹ ICTY: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 51/93 od 16.6. 1993.

¹⁹⁰ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 379

¹⁹¹ Isto.

¹⁹² Isto.

¹⁹³ ICTY: Izvješće o stanju u zoni odgovornosti 111. xp brigade, str. pov. br. 02/3 51/93 od 16.6. 1993.

¹⁹⁴ Marijan, *Rat Hrvata i Muslimana*, 379.

¹⁹⁵ Isto.

obilno platiti. Valja imati u vidu da su Hrvati iz Žepča dugo vremena bili u potpunom okruženju i blokadi pa im je ovakav dogovor bio izrazito potreban i jedina moguća opcija. Nadalje, ranjeni hrvatski vojnici često su preko srpske strane prebacivani u bolnice u Doboju i Banja Luci. Kada govorimo o stanju na bojištu, pješništvo HVO-a nerijetko je uz potporu srpskih tenkova borbeno djelovalo protiv Muslimana. Zaključno možemo reći da su Srbi imali veću korist od ove suradnje i da im je sukob Hrvata i Muslimana uvelike išao u prilog. Srpskim je snagama bilo u interesu imati jedan džep prema Muslimanima u kojem se nalazio HVO jer su bili brojčano inferiorniji u odnosu na Muslimane i nije im odgovarala velika i otvorena bojišnica. Ovaj interesni i trenutni dogovor na lokalnoj razini omogućio im je prebacivanje dijela snaga na druge bojišnice koje su zahtijevale jače snage.

10. ZAKLJUČAK

Obrana Žepča zasigurno je jedan od najimpresivnijih pothvata HVO-a tijekom čitavog rata u Bosni i Hercegovini. Napad Armije BiH na Žepče izvršen je iz nekoliko pravaca, a domaća 319. brdska brigada bila je pojačana sa snagama iz Zenice, Kaknja i Zavidovića. Postrojbe HVO-a izvojevale su pobjedu u početnim borbama te im se dio muslimanskih snaga predao 30. lipnja 1993. godine. Usprkos tome, borbe su se i dalje nastavile te se žepački kraj našao u potpunom okruženju i blokadi muslimanskih i srpskih snaga. U takvim okolnostima HVO je bio primoran dogovoriti suradnju s VRS-om, preko čijeg je teritorija pristizala opskrba. Srpski interesi za spajanje snaga u Ozrenu i Tesliću poklopili su se s hrvatskom željom za opstanak na ovom području. Međutim, uspostava suradnje sa Srbima nimalo ne umanjuje uspjeh HVO-a u Žepču. Iako brojčano znatno inferiorniji, pripadnici 111. xp brigade, zajedno s brojnim specijalnim postrojbama, u razdoblju od 1992. do 1994. obranili su prostor veličine oko 400 kilometara kvadratnih na kojem je živjelo više od 20 000 Hrvata. Obrana Žepča imala je izuzetnu važnost za daljnji tijek rata u BiH. Pripadnici 111. xp brigade na sebe su vezali jake muslimanske snage što je uvelike olakšalo obranu ostalih napadnutih prostora i omogućilo HVO-u da se oporavi od početnih udaraca. Ipak, ovaj je uspjeh skupo naplaćen. Procjenjuje se da je u borbama s Muslimanima stradao 241 pripadnik 111. xp brigade. Žepačka se brigada smatra jednom od najboljih i najbrojnijih brigada u čitavoj BiH. Do kraja 1993. imala je skoro četiri tisuće vojnika koji su se žestoko borili najprije protiv srpskih snaga, a potom i protiv Armije BiH. Brigada je u lipnju 1994. preustrojena u 111. xp domobransku pukovniciju HVO-a, a formirana je i profesionalna bojna koja je djelovala u sastavu Treće gardijske brigade HVO-a.¹⁹⁶ Žepački su vojnici tijekom 1994. i 1995. sudjelovali u brojnim oslobodilačkim operacijama na prostoru BiH, ali i Republike Hrvatske.

¹⁹⁶ Topić, *Xp Žepče*, 104.

11. BIBLIOGRAFIJA

11. 1. Internetske baze podataka

1. Baza podataka Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju. <http://icr.icty.org/bcs/>.
2. Baza podataka generala Slobodana Praljka. <http://www.slobodanpraljak.com>.

11. 2. Literatura

1. Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
2. Lučić, Ivo. *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.
3. Marić, Franjo. *Kronologija žepačkog kraja 1458.-1998*. Zagreb-Žepče, 1999
4. Marijan, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016
5. Marijan, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.
6. Marijan, Davor. *Slom Titove armije: Jugoslavenska narodna armija i raspad Jugoslavije 1987.-1992.* Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008
7. Marinčić, Anto. *Općina Žepče ili ključ za funkcioniranje Federacije Bosne i Hercegovine*. Zagreb: Ceres naklada, 2000.
8. Matković, Hrvoje. *Povijest Jugoslavije (1918-1991)*. Zagreb: Naklada Pavičić, 1998.
9. Prlić, Jadranko. *Prilozi za povijest Hrvatske Republike Herceg - Bosne II*. Mostar – Zagreb, 2017.
10. Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. - 1991*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
11. Ramet, Sabrina P. *Balkanski Babilon: raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*. Zagreb: Alinea, 2005.
12. Rotim, Karlo. *Obrana Herceg Bosne 2. Široki Brijeg*, 1998
13. Shrader, Charles R., *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2003

14. Silber, Laura, Little, Allan. *Smrt Jugoslavije*. Opatija, 1996.
15. Skupina autora. *Treći korpus Armije Bosne i Hercegovine (1992-1995)*. Zenica 2014.
16. Topić, Pero. *Demo(n)kratsko ubijanje tijela i duše*. Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo napredak, 1999.
17. Topić, Pero. *Hrvati u bosanskom loncu*. Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2000.
18. Topić, Pero. *Zločin, ali čiji?*. Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 2018.
19. Topić, Pero. *Xp Žepče*. Rijeka: Hrvatsko kulturno društvo Napredak, 1997.

11. 3. Članci

1. Lučić, Ivo. „Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja“ u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 2008., 107-140.
2. Pauković, Davor. „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“ u: *Suvremene teme: Međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, br. 1., 2008., 21-33.